

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
GRE TINAMOJI KALBOTYRA

Renata Šimanauskienė

ŠVIESA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBŲ PASAULĖVAIZDYJE

Magistro darbas

Vadovas
prof. habil. dr. A.Gudavičius

ŠIAULIAI, 2010

Turinys

ĮVADAS.....	3
I. KONCEPTO KALBINĖ RAIŠKA.....	6
1.1. Konceptas kaip kognityvinės lingvistikos objektas.....	6
1.2. Konceptų rūšys ir klasifikacija.....	9
1.3. Konceptualiosios analizės principai.....	13
1.4. Konceptualioji metafora.....	15
II. KALBOS PASAULĖVAIZDIS - NACIONALINĖ KONCEPTO SPECIFIKA.....	19
2.1. Konceptų kategorizacija ir prototipai.....	22
III. ŠVIESOS KONCEPTAS LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOSE.....	28
3.1. Prototipinės <i>šviesos</i> reikšmės.....	28
3.2. Metaforinės <i>šviesos</i> reikšmės. Tikslo sfera.....	31
3.3. Metaforinės <i>šviesos</i> reikšmės. Ištakos sfera.....	35
3.4. Simbolinės <i>šviesos</i> reikšmės.....	40
IV. ŠVIESOS KONCEPTO LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOSE PANAŠUMAI IR SKIRTUMAI.....	43
IŠVADOS.....	46
PRIEDAI.....	48
LITERATŪRA.....	62
ŠALTINIAI.....	65
SUMMARY.....	66
ANOTACIJA.....	67

ĮVADAS

Kalba parodo, kaip žmonės suvokia pasaulį. Remiantis kalba, galima plačiai analizuoti kalbančiųjų sąmonėje užfiksuotą pasaulio sąrangos atspindį, tautos mentalitetą, spręsti apie jos vertybes. Be to, kalba suteikia informacijos apie įvairius žmogaus vidinio pasaulio fenomenus. Kiekviena kalba turi tik jai būdingą pasaulėvaizdį, mąstymo ir kalbos strategijas, todėl šiame darbe yra bandoma plačiau panagrinėti konceptą *šviesa* lietuvių ir anglų kalbose, atrasti panašumų ir skirtumų šių kalbų pasaulėvaizdyje.

Darbo objektas. Konceptas, lietuvių ir anglų kalbose pristatomas žodžiu *šviesa*, *šviesus*, *šviesi*, *šviesti*, *light*. Kalbos pasaulėvaizdžiu vadinamas pasaulio suvokimas, t. y. subjektyvi objektyviosios realybės daiktų bei reiškinių samprata. Remiantis ta medžiaga, kurią pateikia kalba, galima rekonstruoti kalboje užfiksuotą pasaulio vaizdą, apibūdinti tautos mentalitetą, atskleisti požiūrį į svarbiausias vertybes.

Darbo tikslas. Išaiškinti ir palyginti *šviesos* konceptų raišką lietuvių ir anglų kalbų pasaulėvaizdyje.

Uždaviniai. Darbe keliami tokie uždaviniai:

1. Susipažinti su koncepto, kaip kognityvinės lingvistikos objekto, teorija, jo raiškos galimybėmis.
2. Išanalizuoti *šviesa*, *šviesus*, *šviesi*, *šviesti*, *light* vartojimo pavyzdžius tekstuose.
3. Atlikti gretinamąją anglų ir lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje realizuojamą konceptų *šviesa* raiškos analizę remiantis tekstynų pavyzdžiais.
4. Apibendrinti koncepto *šviesa* tyrimo rezultatus ir padaryti išvadas.

Darbo metodai.

1. Mokslinės literatūros ir terminų analizė.
2. Konceptualioji analizė.
3. Gretinamoji analizė, remiantis lietuvių ir anglų kalboje vartojamais pavyzdžiais su *šviesos* konceptu.

Tyrimo medžiaga. *Šviesos* koncepto lietuvių kalbos pavyzdžiai, kuriuose atsispindi konceptas *šviesa*, yra paimti iš Vytauto Didžiojo universiteto kompiuterinės lingvistikos centre sudaryto tekstyno. (<http://donelaitis.vdu.lt>), tiriamoji medžiaga anglų kalba surinkta anglų kalbos tekстыne British National Corpus (<http://sara.natcorp.ox.ac.uk>).

Surinkta 1000 lietuvių kalbos sakinių ir 1000 anglų kalbos sakinių. Sakiniai yra surinkti iš grožinės literatūros bloko darant prielaidą, jog būtent grožinės literatūros pavyzdžiai geriausiai atspindi vienos ar kitos kalbos pasaulėvaizdį.

Nors lietuvių kalboje *šviesos* konceptas išreiškiamas būdvardžiais *šviesus*, *šviesi*, veiksmažodžiu *šviesti*, skiriasi tik jų gramatinė, bet ne leksinė reikšmė (*iš jos veido sklido kažkokia visus raminanti šviesa/ veidas švietė gerumu*), anglų kalboje susiduriama su problema, nes *light* gali būti: 1) daiktavardis – *šviesa*; 2) veiksmažodis *šviesti*, *degti*; 3) būdvardis *šviesus*; *lengvas*; *silpnas*. Čia gramatinė forma yra analogiška, tačiau skiriasi leksinė reikšmė, pvz., *the light was in all the house/ She held Lucy's hand still to light her cigarette/ her light hair / as light as a feather/ she used to smoke light cigarettes*.

Didžiausias dėmesys skiriamas siekiant nustatyti, kaip konkretus *šviesos/ light* konceptas atspindi lietuvių ir anglų kalbų pasaulėvaizdį.

Darbo aktualumas ir naujumas. Darbo aktualumą lemia tai, kad su abstrakčiais fenomenais, tokiais kaip *šviesa*, siejama leksika atspindi tautos charakterio ypatybes. Lietuvių kalba parašytų darbų, koreliuojančių su kognityvinės lingvistikos idėjomis, nėra daug. Pasaulio konceptualizavimu domisi Aloyzas Gudavičius, kuris analizuoja kognityvinės lingvistikos įtaką etnolingvistiniams tyrinėjimams. Kadangi kognityvinės lingvistikos sritis dar palyginti nauja, yra labai daug neanalizuotų konceptų. Šiuo darbu kaip tik ir buvo pamėginta plačiau patyrinėti konceptą *šviesa* lietuvių ir anglų kalbose.

Darbo aprobavimas. Magistro darbo tema skaitytas pranešimas „Konceptas *šviesa* lietuvių ir anglų kalbų pasaulėvaizdyje“ Šiaulių universiteto bakalaurantų ir magistrantų mokslinių darbų konferencijoje „Studentų darbai – 2010“.

Darbo struktūra. Darbas susideda iš įvado, teorinės ir praktinės dalies, išvadų, santraukos anglų kalba ir bibliografijos.

Įvade aprašomas darbo turinys ir magistro darbo struktūra, nustatomi tikslai ir uždaviniai, darbo metodai ir tyrimo medžiaga.

Pirmojoje dalyje pateikiamas teorinis darbo pagrindas: nagrinėjama koncepto, kaip kognityvinės lingvistikos objekto, raiška kalboje, gilinamasi į konceptualiosios metaforos, kaip metaforizacijos rezultato, specifiką, aptariamos konceptų rūšys ir klasifikacija. Antrojoje dalyje pateikiama kalbos pasaulėvaizdžio kaip nacionalinio koncepto samprata. Trečiojoje darbo dalyje nagrinėjami *šviesos* konceptų analizės principai, aptariama jų leksinė raiška. Ketvirtojoje dalyje analizuojami konceptai *šviesa*, *šviesus*, *šviesi*, *šviesti* bei konceptas *light* lietuvių ir anglų

kalbose. Penktoji darbo dalis yra skirta koncepto *šviesa /light* raiškos gretinamajai analizei. Išvadose apibendrinami koncepto *šviesa* teorinio ir praktinio tyrimo rezultatai.

I. KONCEPTO KALBINĖ RAIŠKA

1.1. Konceptas kaip kognityvinės lingvistikos objektas

Kognityvinė lingvistika, susiformavusi aštuntojo dešimtmečio viduryje Jungtinėse Amerikos Valstijose, atsirado išplitus kognityvinėms teorijomis. Kognityvinis mokslas ėmė tirti kogniciją – pažinimo procesą ir jo rezultatą. Paplito požiūris, akcentuojantis glaudų kalbos ir žmogaus ryšį. Į tai dėmesį atkreipė kognityvistai, teigiantys, kad kalba yra susijusi su žmogaus protu, žinojimu bei patirtimi. Plačiai žinomi lingvistų – A. Vežbickajos, V.A. Maslovos, J. A. Sternino, S. Vorkačiovo, Z.D. Popovos ir daugelio kitų reikšmingi darbai.

Rusų kalbininkai nebuvo kognityvinių idėjų lingvistikoje pradininkai. Jie perėmė ir modifikavo G. Lakoffo ir M. Johnsono supratimą, kad kalbą reikia tirti remiantis pažinimu ir kad ji yra būdas kognityviniams procesams aprašyti. Į metaforą žiūrėdami kaip į kalbos reiškinių, kuris atspindi kognityvinį procesą, G. Lakoffas ir M. Johnsonas davė pradžią tolesniam kognityvizmo idėjų plitimui lingvistikoje.

Lietuvių kalbininkai taip pat akcentuoja kognityvinės lingvistikos įtaką bei svarbą šiuolaikinei kalbotyrai. Kognityvinės lingvistikos srityje dirba R. Marcinkevičienė, S. Papaurėlytė-Klovienė, R. Toleikienė; žymūs ir plačiai žinomi A. Gudavičiaus darbai (žr. literatūros sąrašą). Pasak profesoriaus A. Gudavičiaus, kognityvizmas reiškė naujos, poststruktūralistinės epochos pradžią kalbotyroje, kurios pagrindinis objektas tapo reikšmė, o ne struktūra (Gudavičius 2000, 30).

Konceptai užima labai svarbią vietą žmogaus mąstyme ir pažinime. Jie tarsi nedalomas junginys talpina savyje mūsų pasaulio suvokimą, patirtas situacijas. *Konceptas* – tai tarsi kultūros gabalėlis žmogaus sąmonėje, kultūros funkcionavimo mentaliniame pasaulyje forma. *Conceptus*, išvertus iš lotynų kalbos, yra sąvoka, apibendrintas, abstraktus vaizdinys, susijęs su koku nors daiktu ar reiškiniu. Šitas terminas pradėtas vartoti dar viduramžiais, konceptų problemos spręstos XIV amžiuje, o teorija minima XVII a. retorikos darbuose, tačiau dar Aristotelis koncepto kategorijas skyrė pagal būtinumo ir pakankamumo kriterijus, pvz., kategorijai MERGAITĖ būtini kriterijai X yra žmogus, X yra moteriškos lyties, X yra jauna. Jei nėra nors vieno iš kriterijų, vadinasi, X nepriklauso kategorijai MERGAITĖ (Cruse 2004, 326).

Nors kiekvieno žmogaus patirtis ir pasaulio suvokimas yra unikalus, visgi mes galime konceptų elementus suskirstyti į tam tikras kategorijas remdamiesi panašia patirtimi.

Tarptautinių žodžių žodyne (toliau TŽŽ) aiškinama, kad „*konceptas* (lot. *conceptus* – suimtas, suvoktas) – tai sąvoka; bendras vaizdas” (Tarptautinių žodžių žodynas, 389). Pasak A. Gudavičiaus, „konceptas – globalusis mentalinis vienetas, susistemintų žinių apie pasaulį kvantas” (Gudavičius 2007, 138). Šis autorius teigia, jog labai svarbu kalbant apie konceptą vartoti ir *sąvokos* terminą, nes „žodžiu signalizuojamas konceptas apima visas su reiškinio pavadinimu susijusias žinias - empirinio patyrimo, veiklos, išsilavinimo ir t.t.” (Gudavičius 2007, 138).

Pateikiami tokie koncepto požymiai:

- tai minimalus žmogiškosios patirties, idealaus supratimo vienetas, verbalizuojamas žodžiu ir turintis lauko struktūrą;
- tai pagrindinis žinių saugojimo, perdavimo ir apdorojimo vienetas;
- konceptas neturi griežtų ribų, bet turi konkrečias funkcijas;
- konceptas yra socialinio pobūdžio, asociacijų laukas lemia jo pragmatiškumą;
- konceptas yra apribotas kultūrinių dalykų (Maslova 2004, 27–35).

Vertas dėmesio S. Vorkačiovo požiūris į konceptą, kaip į kolektyvinio žinojimo/sąmonės vieneta, nukreipiantį į aukščiausias dvasines vertybes, turintį kalbinę raišką ir pažymėtą etnokultūrine specifika (Vorkačiovas 2004, 12). Panašiai teigia ir E. Lassan: „konceptas gimsta ne tiesioginio šnekos akto, o samprotavimo metu, aiškinant tam tikro objekto esmę. Reikšmė realizuojasi šnekos akto metu, (...) o konceptas gimsta klausytojo sieloje.” (Lassan, 2002, 32) Taigi, akcentuojama etnokultūrinė koncepto specifika. Tiriant vieną kalbą, tiriami tai kalbai būdingi konceptai. Jie atspindi ne tik kalbinę, bet ir kur kas platesnę kultūrinę sąmonę. Kalboje atsispindi tautiškumas. A. Gudavičius skiria tris pagrindinius kalbos tautiškumo požymius:

- 1) kalba tautiška vien todėl, kad ji skiriasi nuo visų kitų kalbų ir kaip tik ji jungia tautą į vieną visumą;
- 2) kalba tautiška, nes turi ypatingo tikrovės atspindžio ypatybes, susijusias su tautos materialinio ir dvasinio gyvenimo sąlygomis ir darančias poveikį kalbančiųjų pasaulėvaizdžiui ir pasaulėjautai;
- 3) giliausias kalbos tautiškumo klodas slypi žodžio ryšiuose su sąvokiniu sąmonės turiniu – konceptais (Gudavičius 1992, 1–4).

E. Jakaitienės nuomone, konceptas yra tam tikras mąstymo rezultatas. Pats konceptas yra mąstymo produktas, kodavimo ir perteikimo priemonė (Jakaitienė 1988, 15 – 180).

Anot A.Gudavičiaus, reikšmė ir konceptas panašūs. Tai – vienas reiškinys, „turintis dvi formas: paviršinę – žodžio reikšmę ir giluminę (įvairesnę) – konceptą. Terminas *konceptas* svarbesnis nei reikšmė, mat, sąvoka žmogaus sąmonėje susiformuoja iki pavadinimo atsiradimo, vadinasi, iki reikšmės” (Gudavičius 2000, 54). Remiantis minėtu autoriumi, „pagal subjektyvią pažintinės kalbotyros koncepciją neskiriama reikšmė nuo koncepto” (2000, 48).

Z. Popova ir I. Sterninas teigia, kad kalba yra vienas iš būdų formuoti konceptui žmogaus sąmonėje. Kalba taip pat padeda pažinti konceptus, būtent todėl juos tyrinėja lingvistai. Žodžio reikšmė perteikia tik dalį koncepto turinio. Žodžių reikia tam, kad perduotume koncepto turinį, bet kalboje konceptas niekada nebus išreikštas iki galo. Pateikiama schema, kaip žmogaus sąmonėje formuojasi konceptai:

- iš juslinės patirties;
- iš žmogaus veiklos su objektais;
- žmogui mąstant apie kitus, jau egzistuojančius objektus. Taip gali atsirasti nauji konceptai;
- iš kalbinės veiklos (konceptas gali būti žmogui praneštas, paaiškintas kalbine forma, pavyzdžiui, mokymosi proceso metu);
- iš savarankiško kalbinių vienetų reikšmių pažinimo (Popova, Sterninas 1999,4–10).

1.2. Konceptų rūšys ir klasifikacija

Koncepto turinį sudaro kalbos vienetai (žodis, keli žodžiai, frazeologinis junginys, paprasti žodžių junginiai, sakiniai), vaizdinė, garsinė ir įvairi kitokia medžiaga, priklausanti nuo žmogaus patirties. Visiškas koncepto turinio atskleidimas neįmanomas, nes turinys kinta: yra nuolat gaunama nauja informacija.

Tad konceptai - kaip mentaliniai kultūriniai vienetai - skirstomi trejopai: į **tautinius, grupinius, asmeninius** (Popova, Sterninas 1994, 17).

1. Tautiniai (etnokultūriniai, nacionaliniai) – apibrėžia tautos konceptosferą. Pasak Z.D.Popovos ir I.A.Sternino, „nacionalinė konceptosfera – tai kategorizuotų, išdirbtų, standartinių konceptų visuma tautos sąmonėje” (Popova, Sterninas 1998, 28).

2. Grupiniai (sociokultūriniai) – standartizuoti tam tikrai grupei (amžiaus, lyties, socialiniai ir kt.). Kultūrinių konceptų raiška nevienoda. Ji skiriasi nuo priklausymo vienai ar kitai socialinei bendrijai. Galima teigti, jog jei visuomenėje egzistuoja atskiros socialinės grupės, tai yra ir šių grupių konceptosferos. Yra individų socioetninė sąmonė, kurioje glūdi kultūriniai konceptai. Negalima teigti, jog Anglijoje darbininkai ir bankininkai kalba skirtingomis kalbomis, bet jų konceptosfera skirtinga. Sociokultūrinių konceptų kilmė įvairi. Jų yra jungiančių žmones į dideles grupes pagal amžių, lytį, išsilavinimą ir – tik į mažas grupes ar net subkultūras, šeimas. Pastarųjų grupių konceptais laikytinos specialios interpretacijos.

3. Individualūs (asmeniniai) – visiškai nestandartizuoti konceptai susidarantys iš skirtingų vaizdų. Čia priskirtini individualieji – autoriniai konceptai, išreiškiami raktiniu žodžiu, pasakytu vieno ar kito rašytojo, filosofo.

Tapačiai minimą konceptą suvokia ir lietuvių tautos rašytojas B. Sruoga, „Dievų miške“ vartodamas frazę „dūšelių aprašymas“, ja įvardindamas į Štuthofio koncentracijos stovyklą patekusius žmones. A.Gudavičius, komentuodamas lietuvių poezijos pavyzdžius, irgi nepalieka nė menkiausios abejonės, kad „poetai atkreipia dėmesį į tai, jog vieni tikrovės aspektai kalboje pabrėžti, o į kitus neatsižvelgta, tad rekategorizuoja pasaulį, kurdami naujadarus, pateikdami naujas definicijas, pvz.: gyvenimas priskiriamas meteorologiniams reiškiniams (Gyvenimas mano – vėjas palaidas S. Nėris), keliai – gyvūnams (Keliai lyg pavargę šuneliai/ Susirangė po kojom/ Aš dulkėtas jų nugaras glostau/ Šeiminko ranka. Just. Marcinkevičius), klevams – skambėjimo požymis, o rudeniui – varpai (Ir klevai, ir klevai liepsnabokščiai/ Skamba rudenio vario varpais. P.Širvys). Poetų, vartojančių metaforas, kūryboje gana daug autorinių minčių,

pvz.: kojos priskiriamos lietui, o skėtis – medžių lajai (Lietus plonom stiklinėm kojom/ Po visą sodą bėginėja; Miško aikštelėj senas beržas/ Iškelė žalią kiaurą skėtį. H. Radauskas) (Gudavičius 2000, 58).

Į individualius konceptus galima pažiūrėti ir kaip į konceptus, aiškinančius vieną ar kitą asmeninę psichologinę būseną, pavyzdžiui, vieniems žmonėms vertybė yra ramybė, dvasinis pasaulis, kitiems – kova ir pan. Tokie individualūs konceptai kartais tampa elgesio dominantėmis, priskiriamomis socialinėms grupėms ir galinčioms pribrešti iki sociokultūrinio koncepto.

Konceptas gimsta kaip paveikslas, bet, pasiekęs žmogaus sąmonę, šis paveikslas pagal patyrimą susitraukia, pereina iš jutiminio į mąstymo vaizdinį. Dauguma kalbininkų konceptus grupuoja, skirsto, klasifikuoja į tam tikrus tipus. Šioje dalyje apžvelgiamas konceptų – kaip kognityvinių vienetų, ir konceptų – kaip mentalinių kultūrinių vienetų, skirstymas pagal turinį.

Konceptus - kaip kognityvinius vienetus - pagal turinį Z.D. Popova ir I.A. Sterninas skirsto į 6 tipus: **vaizdinys, schema, sąvoka, freimas, scenarijus, geštaltas**. A.V. Maslova mano, kad svarbiausi konceptų tipai yra 4: **schema, freimas** arba **scenarijus, skriptas, paveikslas** arba **vaizdinys**. V.I. Karasikas, manydamas, kad „konceptuose glūdi abstrakcijų įvairaus lygio žinių formatai” (Karasikas 2005, 132), skiria 9 konceptų tipus: **paveikslas, vaizdinys, schema, sąvoka, prototipas, propozicija, freimas, scenarijus, geštaltas**. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog ne visuomet kalbininkai vienodai pavadina tą patį reiškinį, ne visada jų nuomonė sutampa grupuojant konceptus. Matyti, jog dauguma lingvistų galvoja, kad scenarijus ir skriptas – to paties tipo sinonimiški žodžiai, tačiau V.A. Maslova paprieštarauja, akcentuodama scenarijaus ir freimo tapatumą, bet skriptą, kuris rodo situacijų seką, griežtai atskirdama nuo scenarijaus. O sinonimais pastaroji kalbininkė laiko ne tik freimą su scenarijumi, bet ir paveikslą su vaizdiniu. Šiame darbe kognityviniai konceptai pagal turinį grupuojami į žemiau išvardintus tipus:

1. Vaizdinys (paveikslas) – „apibendrintas jutiminis daikto vaizdas (obuolys, kriaušė ir pan.) arba jo raiška (rūgštus, raudonas, kaitra ir pan.)”, pvz.: klevas – lapuotis medis su plačiais karpytais lapais. V.I. Karasiko nuomonė tik papildoma aiškinimą: „mąstymo paveikslas kaip būtent paveikslas bendrai, pvz.: telefonas apskritai”. (Daugumą vaizdinių išvysti padeda asociaciniai eksperimentai. Žmogus, paklaustas, kokia pirma mintis kyla, išgirdus žodį – stimulą, atsakys, jam artimais (kasdien girdimais, vartojamais) žodžiais: namas – gimtasis, mama – mano, mat kiekvieno atmintyje konceptai susieti su konkrečiomis situacijomis, pvz.:

gailėstingumą vienas suvokia kaip įspėjimą apie grėsmę, kitam – tai aukojimas, dar kitam – pagalba invalidui ir pan. Dažniausiai apklaustųjų atsakymai nevienodi. Nekeista, nes kultūrinis konceptas – svarbiausia lingvokultūrologijos kategorija – atspindi nevienareikšmį suvokimą. Tačiau nutinka ir kitaip, kai išsiskiria labiau konkretesni ir labiau abstraktesni konceptai. Jeigu atsiranda vienodų atsakymų, jie atspindi derinimą (tamsus – miškas, įdomus – filmas, brangi – dovana, juodos – akys) arba standartinį konceptualų vaizdinį (kraujas – raudonas, kalvė – kūjis). Koncepto *šviesa* raišką kalboje galima būtų priskirti prie pastarojo tipo: šviesa – saulės, žvakės, ryški, šilta, šviesus – dangus, protas, akys ir pan.

2. Schema (terminą, vartotiną pažinimo moksle, 1930 m. įvedė F.Bartletomas) – „perteikimas apibendrinta grafine arba kontūrine schema”. Tai galima įvardinti ir neryškiu paveikslu hiperonimu, pvz.: medis (kamienas ir laja).

3. Sąvoka – konceptas, kuris „susideda iš pagrindinių esamo daikto arba reiškinių požymių, racionalaus išskyrimo” (Popova, Sterninas 1998, 18), „turintis objektyvią, loginę charakteristiką”(Karasikas 2005, 133), pvz.: baobabas – plačialapis skėtinių šeimos augalas; vėžlys – roplių šeimos sausumos gyvūnas.

4. Freimas (dabartinėje kalbotyroje dalykinė – vaizdinė koncepto pusė modeliuojama freimu) - daugiakomponentis konceptas, užfiksuojantis dalyko, jo raiškos kai kurias standartinės žinias. Pvz.: parduotuvė (komponentai: pirkti, parduoti, kaina, prekės). Kiti freimo pavyzdžiai: restoranas, kinas, poliklinika, ligoninė. Tampa aiški V. A. Maslovos išsakyta mintis, kad detalės, susidedančios turinyje kaip kino filmo kadras, formuoja freimą. Šį tipą galima apibūdinti ir kaip vaizdų, žinių, saugomų atmintyje, struktūrą, tam tikro žmogiškojo patyrimo fragmento informaciją, pvz.: gimimo dienos šventė, ir terminalinių centrų, prisipildančių konkrečios situacijos duomenų. Čia galimas freimo „teatras” pavyzdys, kur viršutiniai centrai yra „bilietų kasa”, „scena”, „spektaklis” ir kt., o terminaliniai centrai - „eilė prie konkreta teatro bilietų kasos” (Karasikas 2005,133).

5. Scenarijus (arba skriptas) – stereotipiniai epizodai su judėjimo, rutuliojimo požymiais. Tai - faktiškai freimai, išskleidžiami per laiką, pvz.: stadionas – freimas, bet žaidimas stadione – jau scenarijus; proceso aprašymas atsižvelgus į jo svarbiausius etapus, žinios apie įvykio siužetinį plėtojimą, pvz.: vestuvės, ekskursija, muštynės, poliklinika ir t.t.

6. Geštaltas – (XIX a. pab. austrų tyrinėtojo Ch. Erenfelso sukurtas terminas) „kompleksinė, funkcionuojanti visumos struktūra, kuri sąmonei suteikia atskirus daugialypius vaizdus” (Popova, Sterninas 1998, 20). Šis tipas pasižymi vaizdo visuma; antraeiliais jutimo ir

racionaliais elementais, taip pat ir jungiančiais dinaminiais ir statikos aspektais (nuo objekto ar jo raiškos), pvz.: meilė, mokykla. Geštaltas pabrėžia atmintyje saugomo vaizdo visumą, o ne jam neaktualių požymių atsispindėjimą visumoje: negalima sakyti, kad žuvis yra žvynai, pelekai, žiaunos, žuvienė, slidi, vandenyje.

Geštaltai jungia freimus, schemas, scenarijus bei vaizdinius. Tiriant, kuo atsiskiria šios kognityvinės semantikos sąvokos, kaip konceptas, freimas, geštaltas, matyti, jog visos jos turi mąstymo pagrindą, tačiau charakterizuoja ne tą patį atmintyje saugomą vienetą, teikiantį tam tikrą informaciją. Geštaltas traktuojamas kaip konceptuali sistema, sujungianti visų aukščiau išvardintų tipų konceptus. P.Babuškinas pritaria aukščiau aptartam konceptų - kognityvinių vienetų - skirstymui pagal turinį, tačiau, priešingai nei Z.D.Popova ir I.A.Sterninas, hiperonimą vadindamas „labai apibendrintu vaizdu, pvz., avalynė ” (cit. Karasikas: p. 132) atskiria nuo schemas. Minėti autoriai hiperonimą glaudžiai susiejo su schema ir dar papildomai išskiria 2 naujus terminus:

1. Insaitai (žinios apie daikto, paskirties funkcionavimą): „būgnas”.
2. Kaleidoskopiniai konceptai (scenarijų ir freimų visuma, susieta su išgyvenimais ir jausmais): „sąžinė ”.

1.3. Konceptualiosios analizės principai

Anot Lakoffo, mūsų konceptai lemia suvokimą, veiksmus, santykius su kitais žmonėmis, todėl konceptualioji sistema yra svarbiausias dalykas, apibūdinantis kasdienę tikrovę (Lakoff, G. 1987, 3).

Darbe tiriama *šviesos* koncepto raiška lietuvių ir anglų kalbose. Tyrimas atliekamas remiantis konceptualiosios analizės metodu. Tai metodas, kurį pasitelkus gaunama informacija, susijusi su tam tikrais konceptais. Metodo autorius – prancūzų kalbininkas Emilis Benvenistas (Chrolenko 2005, 136). Kaip teigia S. Papaurėlytė-Klovienė, šio metodo esmę galima nusakyti taip: remiantis tektais žiūrima, kaip abstraktą pavadinantis žodis „elgiasi“ tekste, kokius materialius objektus ar subjektus jis primena. „Abstrakčios reikšmės žodžiams šis metodas pats tinkamiausias, nes konceptualioji analizė formalizuoja tai, ką sufleruoja intuicija, kas egzistuoja kolektyvinėje sąmonėje ir išreiškiama kalba“ (Černeiko, Dolinskij 1996, 20–14 cit. pagal S. Papaurėlytė-Klovienė 2004, 25).

Įvairių autorių konceptualiosios analizės pavyzdžius galima suskirstyti į keturis tipus. Pirmojo tipo tyrimams imami sudėtingi mentaliniai dariniai, išreiškiami žodžiais *nuomonė, žinoti (žinojimas), tikėti, panašumas* ir kt. Tyrinėjami kontekstai iš esė, įvairių, dažnai filosofinių, eilėraščių. Autoriai, būdami tam tikros kultūros ir filosofinių tradicijų atstovai, interpretuoja remdamiesi savo patirtimi. Analizės esmė – pagrindinis dėmesys skiriamas apeliacijai į suvokimą ir įsivaizduojamų pašnekovų gyvenimo patirtį. Kalbinė medžiaga ne itin didelės apimties. Kaip didžiausius tokios analizės minusus autorė įvardija pataikavimą adresatui, dialogo nebuvimą tarp adresanto ir adresato bei tai, kad tokie darbai neturi metodo.

Kito tipo konceptualiosios analizės grupės darbai remiasi didelės apimties kontekstais, paimtais iš kokių nors autorių prozos, poezijos. Tokio tipo analizių argumentacija ir tyrimų rezultatai yra neformalūs, nes autoriai apeliuoja į skaitytojų kalbinį jausmą ir jo lingvistinę erudiciją. Tačiau tai, kad vyksta dialogas, lemia reikšmės interpretacijos problemos aktualumą.

Trečio tipo konceptualiosios analizės objektai – įvairi leksika, ne tik predikatinė. Aprašomos atskiros koncepcijos, kurių analizei nereikalingi dideli kontekstai (pvz., analizuojami tokie žodžiai kaip *puodelis, dviratis, rūbų* ir *daržovių* pavadinimai, taip pat savybių ir būsenų pavadinimai bei daug sudėtingesni dalykai, tokie kaip metafora, įvairūs modaliniai posakiai).

Analizės metodas – autoriaus savistaba, o rezultatų fiksacijos priemonė – metakalba. Tokia analizė leidžia atskleisti koncepto prasmę bei tai, kas intuityvu, neeksplikuojama paversti eksplikuojamu.

Ketvirto tipo konceptualioji analizė skiriasi paskirtimi ir metodu. Tyrinėjami tokie konceptai kaip pergalė, laisvė, sąžiningumas. R. Frumkina teigia, kad tokie darbai labiau susiję ne su lingvistika, o su kultūrologija, sociologija, filosofija. Pavyzdžiui, pergalės konceptas analizuojamas remiantis karinėmis doktrinomis, o tai labiau istoriko, kultūrologo, bet ne semantikos specialisto tyrimų objektas. Tačiau kalbininkė pažymi, kad galbūt kada nors vėliau būtent paskutiniojo tipo darbai bus suprantami kaip tikrosios konceptų analizės (Frumkina 1992, 3–5). Pagal analizės principą koncepto *šviesa* raiškos tyrimas lietuvių ir anglų kalbose galėtų būti priskiriamas ketvirtajam tipui, nes minėtasis konceptas nagrinėjamas ne tik lingvistiniu, bet ir kultūrologiniu aspektu, kadangi *šviesos* koncepto realizacija kalbos pasaulėvaizdyje glaudžiai siejasi su kultūra, pasaulio suvokimu bei vienai ar kitai tautai būdingu koncepto *šviesa* suvokimu.

1.4. Konceptualioji metafora

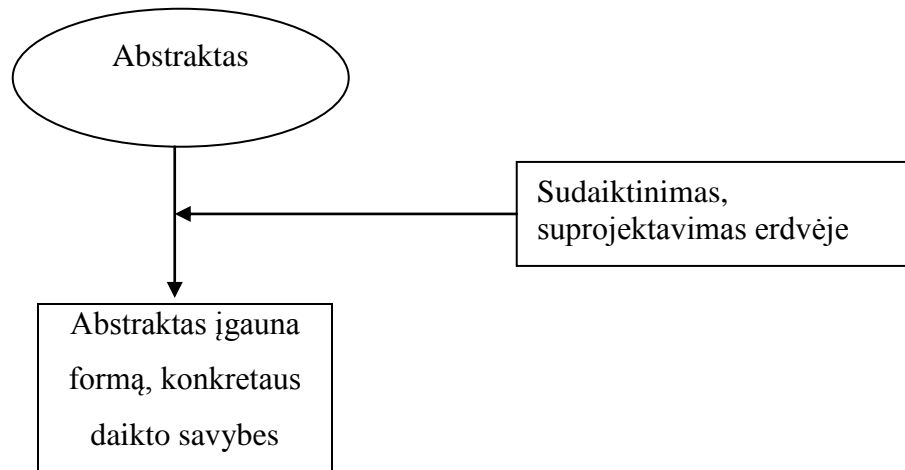
Struktūralistiniu požiūriu metafora – tropas, suprantamas kaip vieno daikto, veiksmo, reiškinių ar jų ypatybės pavadinimas, vartojamas kitam daiktui, veiksmui, reiškiniui ar jų ypatybei pavadinti, vieno dalyko persakymas kitais žodžiais. Tropo paskirtis – puošti kalbą, daryti ją vaizdingesnę, gyvesnę, įtaingesnę. Taip metafora tradicinėje lingvistikoje suprantama kaip kalbos puošmena, tačiau kognityvistai su tokiu metaforos aiškinimu visiškai nesutinka. Kalbant apie metaforą tradiciniu požiūriu, atsiribojama nuo žmogaus, jo mąstymo būdo, o kognityvinėje lingvistikoje metafora užima itin reikšmingą vietą, nes ji tampa mąstymo būdu. Dėl to reikėtų atskirti du terminus – tradicinę ir konceptualiąją metaforą.

Metaforos teorijos pagrindimui itin reikšmingi 1980 metai, kuomet G. Lakoffas ir M. Johnsonas pristatė savo knygą *Metaphors We Live By* („Metaforos, kuriomis gyvename“). Esminė šios knygos mintis yra ta, kad metafora yra ne kalbos, o žmogaus mąstymo reiškinys. Kaip teigia knygos autoriai, „metaforos esmė yra vienu daiktų suvokimas ir išgyvenimas per kitus“.

A. Gudavičiaus teigimu, laikydami metaforą pasaulio konceptualizacijos pagrindu, kognityvistai pabrėžia jos konvencionalų charakterį – apibrėžtos strategijos buvimą – vienu sistemų žodžiais galima aprašyti kitas sistemas (Gudavičius 2004, 193). Konceptualiosios metaforos, kaip ir predikatai, nulemia situacijos scenarijaus raidą, paskirsto jos dalyvių vaidmenis (Lassan 2002, 23). G. Lakoffas ir M. Johnsonas labiausiai reprezentuoja kognityvistams būdingą metaforos suvokimą. Savo knygoje „Metaphors We Live by“ jie akcentuoja, kad metafora lemia žmogaus kalbą, mąstymą, veiksmus” (Lakoff, Johnson 1999,5).

Pasak R. Marcinkevičienės, nuo XIX a. metaforos tyrimai ėmė krypti visai kita linkme, iš literatūros – į lingvistiką, nuo poetinės – prie paprastosios kalbos (Marcinkevičienė 1994, 76). Savitą metaforos teoriją pagrindė kognityvistai. Jie teigia, kad metafora nėra vien tik raiškos būdas ar priemonė. Viena sritis dažniausiai yra konkreti, kita – abstrakti. Analogija kuriama tam, kad abstraktus dalykas būtų suprastas remiantis konkrečiau savybėmis (Kovesces 2000, 4). Tokiu supratimu savo daktaro disertacijoje remiasi R. Toleikienė (Toleikienė 2004, 12). I. Macijauskaitė konceptualiąją metaforą vadina suabstraktintą junginių formuluotę: abstraktus per konkretų (Macijauskaitė 2000, 136). Žinios apie konkretų dalyką perkeliama abstrakčiam, t. y. abstraktūs, jausmams nefiksuojami dalykai yra suvokiami ir įvardijami remiantis konkrečiųjų dalykų patirtimi. Konkretaus daikto ar reiškinio savybės dar vadinamos

ištakų sritimi, o abstraktas, kuriam tos savybės perkeliamos – tikslo sritimi. Metaforinį mąstymą atspindinčią schemą aiškiai pateikia R. Marcinkevičienė (1994):

Jei norėtume apibūdinti abstraktų, neapčiuopiamą objektą, t. y., abstraktų konceptą, turėtume jį sutapatinti su konkrečiu daiktu ar reiškiniu remdamiesi fiziologiniais pojūčiais ar asociacijomis. Pavyzdžiui, *šviesūs prisiminimai* – prisiminimas yra emocinis pojūtis, kurį sunku apibūdinti, todėl tenka remtis asmenine fiziologine patirtimi (tarsi kas šviesaus, šilto apima žmogaus vidų, žmogus išgyvena malonią būseną prisimindamas jam malonius dalykus), sutapatinti su šviesa (ištakos sfera), kuri maloniai nuteikia, asocijuojasi su šiluma, geromis emocijomis.

Metaforizacija arba metaforizacijos projekcija (*metaphorical mapping*) remiasi dviejų mąstymo struktūrų sąveika:

1. **Ištakos sfera** (*source domain*) – konkrečios žmogaus žinios, įgytos sąveikaujant su aplinka ir padedančios suvokti abstraktą.
2. **Tikslo sfera** (*target domain*) – mažiau aiškus ir sunkiau apibūdinamas konceptas. (Lakoff 1992).

R. Langakerio nuomone, ištakos ir tikslo sferų sąveika (*metaphorical mapping*) paremta centrinėmis žiniomis (*central knowledge*): „tai žinios (apie realiją ar reiškinių), kurios yra konvencionalios, bendros, esminės ir tipiškos apie realiją ar reiškinių, kurias pabrėžia konkreti lingvistinė išraiška” (Kovesces 2000, 82). Todėl galima teigti, jog kultūrinį konceptualiosios metaforos aspektą įmanoma pabrėžti remiantis metaforizacijos projekcija, nes pastaroji paremta

centrinių žinių turiniu. Tokiu atveju centrinės atskirų tautų žinios gali ir nesutapti, netgi būti visiškai priešingos. Pavyzdžiui, krikščionims toks suprantamas pasakymas „*ir amžinoji šviesa jam tešviečia*“, kuriame konceptualioji metafora GYVENIMAS PO MIRTIES yra ŠVIESA vargu ar vienodai suprantamas kitų konfesijų išpažinėjams, tikintiems reinkarnacija ir visiškai svetimas netikinčiajam.

Metafora yra labai patogus išraiškos būdas, kuomet reikia apibūdinti apstrakčius reiškinius ar dalykus, kurių negalima fiziškai apčiuopti, kitaip tariant, neįmanomas sensorinis kontaktas ir patirtis. Būtent jutimine žmogaus patirtimi ir erdvine orientacija remdamiesi G. Leikofas ir M. Džonsonas išskiria tris konceptualiųjų metaforų rūšis (Lakoff, Johnson 1999, 14–22, 25–33, 52–55).

1. **Erdvinės metaforos** remiasi opozicijomis VIRŠUS – APAČIA, Į – IŠ, GILUS – NEGILUS, CENTRINIS – PERIFERINIS. Pavyzdžiui, teigiami jausmai susiję su kryptimi aukštyn, o neigiami – su kryptimi žemyn. Svarbiausias šių metaforų tikslas – nurodyti žmogaus kultūrinės patirties ir erdvės suvokimo santykį, pvz.: *šviesa yra aukštai, tamsa – žemai, ir pan.*
2. **Ontologinės metaforos** perteikia suvokimą, kad abstraktūs vidinio pasaulio fenomenai turi dydį, formą, svorį, kiekybę, vidų, išorę, spalvą arba yra personifikuojami (*didelė laimė, užvaldė aistra, saulė drovisi į veidą šviesti, kambary pasklido šviesa*).
3. **Struktūrinės metaforos** – tai tokios metaforos, kurios abstraktus susieja su konkrečiais konceptais. Dažnai vienas abstraktus konceptas siejamas su keliais konkrečiais (*apėmė žvėriškas pyktis, ant žemės netrukus pasilies balta kaip pienas šviesa*).

Šio darbo tikslas kaip tik ir yra detalčiai analizuoti šviesos konceptus realizuojančias konceptualiąsias metaforas priskiriant jas vienų ar kitų metaforų grupei.

Erdvinėms metaforoms būdinga orientacija į žmogaus emocinę būseną atitinkančią laikyseną. Konceptas *šviesa* taip pat turi erdvinę metaforinę raišką. Šviesa gali *kilti* ir *kristi*, priklausomai nuo šviesos šaltinio vietos erdvėje:

Pro mažytį apmūsijusį langelį palubėje krito blanki rytmečio šviesa.

Ant barzda apšėpusio veido krito gelsva saulės šviesa.

Pro tėvų kambario duris krito vos įžiūrima melsva šviesa.

Dievuliau, kokia graži šviesa kyla nuo žemės, nuo neaprepiamų voratinklių plotų palei mišką!

Anglai savo kalboje taip pat *šviesai* suteikia erdvinę metaforinę raišką:

The light was falling through a tiny window in the roof.

Where the first rays of sunlight reflected, the morning light calmly came up from the river.

Ontologinės metaforos sudaiktina arba sumedžiagina abstraktus. Abstraktai suvokiami kaip turintys dydį, formą, svorį, spalvą ir pan. Todėl ir *šviesa* metaforiškai gali būti suvokiama kaip gyvas daiktas ar priešas, pavojus:

ŠVIESA YRA PAVOJUS:

Bauginanti juoda pragarmių šviesa sušvyksojo prasivėrus žemei.

The fierce light attacked my eyes, hit them directly with the killing force.

ŠVIESA YRA GYVAS PADARAS – lietuvių ir anglų kalbų pasaulėvaizdyje *šviesos* konceptas realizuojamas kaip gyvas sutvėrimas, kuris gali plazdėti, laižyti, pavargti; šviesą galima gaudyti, tarsi ji gebėtų judėti.

Vaikutis krykštavo lovelėj, gaudė pro langinių plyšius lندانčią šviesą ir vis stebėjosi, kad rankelės tuščios.

Staiga aptemo. Šviesa traukėsi, rodė, išsigandusi atslenkančio juodo audros debesies.

Siūbuojanti žvakės šviesa laižo barzdotus veidus.

Even its light is tired, a pale yellowy-orange, nothing like the vibrant light of the south where the tireless sun goes high and stays high.

Shiny jewels, blue, red and diamond bright which twinkled when they caught the light.

Some of the light was leaving the day.

Taigi, *šviesa* yra personifikuojama, jai priskiriamos žmogui būdingos savybės. Kadangi tai ontologinė metafora, galima daryti išvadą, jog jau nuo senų laikų žmonės, stebėdami juos supantį pasaulį, *šviesai* priskyre ypatingas galias. Ir lietuviai, ir anglai savo kalbų pasaulėvaizdyje šį *šviesos* konceptą suvokia ir vertina labai panašiai.

II. KALBOS PASAULĖVAIZDIS - NACIONALINĖ KONCEPTO SPECIFIKA

Terminas „pasaulio vaizdas“ pradėtas vartoti XIX a. – XX a. sankirtoje fizikos mokslo darbuose. 1960 m., kai pasaulio vaizdo problemą ėmėsi tyrinėti semiotikai, ši sąvoka įėjo į kalbos mokslą ir lingvistikoje prigijo.

Pasaulio įtaka žmogui „susideda iš vaizdinių, formuojančių tam tikrą pasaulinį modelį, kuris filosofijos – kalbotyros teorinėje literatūroje įvardijamas terminu pasaulio vaizdas” (Maslova 2006, 47). Žmogus, protu pažindamas pasaulį, veikdamas jame, suvokia įvairius reiškinius. Jį kiekvienas individas „susitvarko” pagal savo mąstymą: grupuoja, vieną dalyką, daiktą, reiškinį atskiria nuo kito, apibrėžia jų esmę, pastebi panašumus, skirtumus (moksliškai vadinama kategorizacija), o visa kalbančiojo sąmonėje užfiksuota pasaulio sąranga atsispindi kalboje. Norima pabrėžti kognityvistų nuomonę, kuria taigiama, kad „glaudžiai siejasi ne žodis ir daiktas, bet du mąstymo fenomenai: žodžio reprezentacija ir pasaulio reprezentacija žmogaus sąmonėje” (Gudavičius 2000, 49). Matyti, jog kognityvistams svarbu ne pats realus pasaulis, bet to pasaulio atsispindėjimas sąmonėje.

Verta atkreipti dėmesį į tai, kad V. A. Maslova daro prielaidą, jog jei pasaulį galima apibūdinti kaip žmogaus ir aplinkos sąveiką, tai pasaulio vaizdas apibrėžtinai, kaip „perdirbtos informacijos apie aplinką ir žmogų rezultatas“ (Maslova 2006, 49). Lakoniškai, tačiau su gilia mintim yra pasakęs Z. Kovecses, teikdamas, kad „pasaulis yra vienu talpyklų buvimas kitose” (Kovecses 2000, 37).

Tiriant konceptą svarbu suprasti, kad jo aprašymo dalį sudaro ir kalbos pasaulėvaizdžio aprašymas. Kalbos pasaulėvaizdžiu vadinamas ne kažkoks nuo tikrovės besiskiriantis pasaulio vaizdas, bet jo „atspalvis“, priklausantis nuo nacionalinės reiškinių, daiktų, procesų vertės, kurią lemia tautai būdingos veiklos, gyvenimo būdo ir kultūros ypatybės (Maslova 2001, 66). Abstrakčius dalykus suvokiame kaip konkrečius, remdamiesi savo fizine ir kultūrine patirtimi.

Kuomet yra kalbama apie pasaulėvaizdį, reikia suvokti pastarojo santykį su konceptualiuoju pasaulėvaizdžiu. Aiškiai ir suprantamai šį santykį analizuoja A. Gudavičius, teigdamas, jog „konceptualusis pasaulio vaizdas ir kalbos pasaulėvaizdis – ne tas pats. Žmonės gali turėti panašų pasaulio supratimą ir kalbėdami skirtingomis kalbomis, o kalbantieji ta pačia kalba – skirtingą konceptualųjį pasaulio vaizdą. (...) Kalbos pasaulėvaizdis kalbantiesiems suteikia tik specifinį pasaulio „atspalvį”, kurį lemia daiktų, reiškinių ir procesų nacionalinis

reikšmingumas, žmogaus santykis su jais, savo ruožtu lemiamas veiklos ypatybių, gyvenimo būdo ir tos tautos specifikos” (Gudavičius 2007, 212-213).

Kaip mentalinis vienetas, konceptas pasižymi nacionaline specifika. Kitaip tariant, skirtingų tautų kalbose yra tokių konceptų, kurie vienaip ar kitaip atskleidžia tos tautos kalbos ypatumus. Netgi tokius, atrodytų, vienodai suvokiamus konceptus, pavyzdžiui, *šilta*, *šalta*, *platu*, *gilu*, *meilė*, *baimė*, skirtingos tautos suvokia nevienodai.

Nacionalinę koncepto specifiką galima analizuoti dviem aspektais:

- 1. Nacionaliniai koncepto suvokimo skirtumai.** Tokie skirtumai išryškėja tuomet, kai tas pats konceptas, pavyzdžiui, *saulė*, skirtingų tautų yra suvokiamas nevienodai: šiauriečiams saulė – tai gyvybės, šilumos simbolis, lietuviams – saulelė motulė, šildanti, maitinanti ir globojanti, o, tarkim, Vidurinėje Azijoje saulė yra mirtis, badas, negailestingumas, nes karštis ir sausra ten baisi nelaimė.
- 2. Išskirtiniai tautiniai konceptai (lakūnos).** Jos neturi atitikmens kitoje kalboje (Popova, Sternin 2001, 75-77). Tai gali būti nacionalinių švenčių, papročių, apeigų metu vartojami konceptai, tokie kaip *Kanapinis*, *Morė*, (lietuvių Užgavenių personažai), *Easter Bunny* (anglų Velykų kiškutis) ir panašiai.

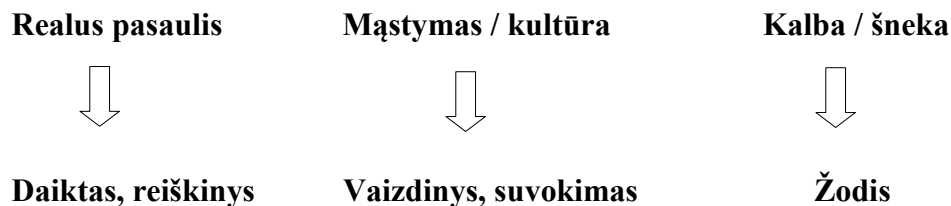
Nacionalinė koncepto specifika neatsiejama nuo kalbos pasaulėvaizdžio. Kalbos pasaulėvaizdžiu domisi ir jį tyrinėja etnolingvistikos mokslas – kalbotyros kryptis, tirianti kalbos ir kultūros, kalbos ir tautos santykį.

Kalbos pasaulėvaizdis yra neatsiejamas nuo tautinės specifikos, nes kiekviena tauta turi savitą pasaulio vaizdą. A. Gudavičiaus teigimu, pasaulio vaizdas kalboje „tai per šimtmečius kalboje susiklostęs pasaulio supratimas: daiktų ir reiškinių klasifikacija, ryšiai tarp pasaulio elementų, žmogaus santykis su likusiu pasauliu“ (Gudavičius 2000, 11). Tokios pat nuomonės yra ir A. Maslova, kalbos pasaulėvaizdžiu pavadindama ypatingą pasaulio „atspalvį“, priklausantį nuo veiklos, gyvenimo būdo ir kultūros ypatybių (Maslova 2001, 66).

Reikėtų paminėti, jog kalbos pasaulėvaizdis ir konceptualusis pasaulėvaizdis vienas nuo kito labai skiriasi. Remiantis A. Gudavičiumi, konceptualusis pasaulėvaizdis yra turtingesnis už kalbos pasaulėvaizdį, nes pastarasis yra tik bendrojo konceptualiojo pasaulėvaizdžio dalis. Konceptualiojo pasaulėvaizdžio turinį sudaro visos mūsų žinios apie pasaulį – vaizdiniai, perceptiniai patyrimai, veiklos, patirtis, vertinimai ir nuostatos, kitaip tariant, visa, kas mūsų atmintyje susiformavo kaip pasaulio pažinimo rezultatas. Nors kalbinis ir mokslinis pasaulio

vaizdas kartais gali visiškai nesutapti, tai netrukdo bendrauti, suprasti pasakymo turinį ir jį verifikuoti – susieti su tikrove (Gudavičius 2000, 14-15).

S. G. Ter-Minasova realaus pasaulio atspindėjimą kalboje labai taikliai palygina su veidrodžiu, teigdama, jog „kalba – mus supančio pasaulio veidrodis, jis atspindi realybę ir suformuoja savo pasaulėvaizdį, skirtingą kiekvienai kalbai, tautai, etninei grupei, kalbiniam kolektyvui“ (Ter-Minasova 2004, 44). Ji siūlp tokią realaus pasaulėvaizdžio ir kalbos ryšio schemą:

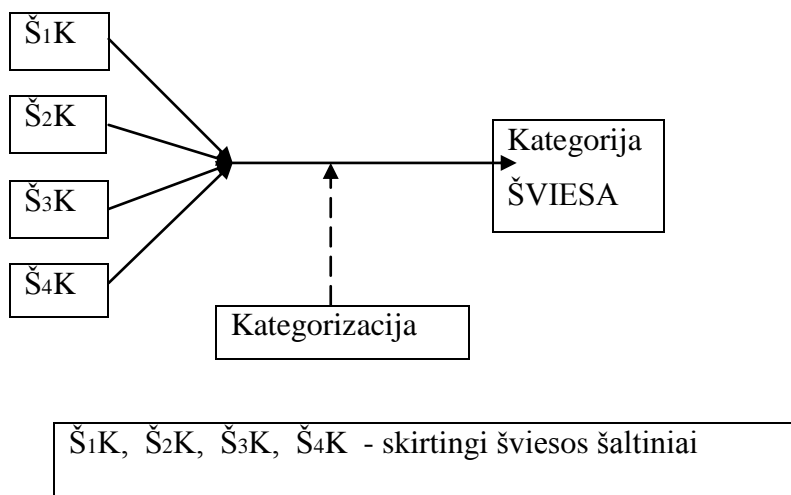
Šioje schemoje žmogų supantis pasaulėvaizdis išreikštas trimis formomis:

- **Realus pasaulėvaizdis** – objektyvi informacija apie žmogų supantį pasaulį.
- **Kultūrinis pasaulėvaizdis** – tai realaus pasaulėvaizdžio atspindys per suvokimo, susiformavusio iš žmogaus asmeninės ar kolektyvinės patirties, prizmę. Skirtingų tautų kultūrinis pasaulėvaizdis yra labai specifinis ir individualus. Jį įtakoja geografiniai, istoriniai, religiniai, kultūriniai ir kiti veiksniai.
- **Kalbos pasaulėvaizdis** – realybės atspindys kalboje per kultūrinį pasaulėvaizdį. Kalbos pasaulėvaizdį geriausiai apibūdina konceptai, nes kaip tik jie perteikia tautinę kalbos specifiką. Būtent analizuojant konkrečiai kalbai būdingus konceptus gaunamas tos tautos kalbos pasaulėvaizdis.

2.1. Konceptų kategorizacija ir prototipai

Bene ryškiausiai kalbos pasaulėvaizdį atspindi kategorizacijos procesas. Remiantis A. Gudavičiumi, tautiškumas ir nacionalinė koncepto specifika atsiskleidžia per kiekvienai tautai ar nacijai būdingą daiktų ar reiškinių sugrupavimą į kategorijas ir prototipiškiausio tos kategorijos nario įvardijimą. Minėtas autorius pateikia aškų prototipo pavyzdį – tarkime, lietuviui paukščių kategorijos prototipiškiausias narys – varna, gal žvirblis, tuo tarpu amerikiečiams – strazdas, o lenkams – žvirblis (Gudavičius 2000, 60).

Kiekvienas žmogus susiduria su jį supančio pasaulio apibendrinimu, kitaip sakant, visa, kas jį supa, yra suskirstoma į tam tikrus tipus ir kategorijas. Šis reiškinys vyksta pastoviai ir yra nepriklausomas nuo žmogaus sąmonės. S. G. Šafikovas tokį reiškinį vadina *tipizacija* ir teigia, jog tipizuojama viskas, ką žmogus mato (medį, paukštį, namą ir t.t.), ką veikia, apie ką galvoja. Visa tai žmogus vertina per savo potyrių prizmę (Šafikov 2007, 3-9). Taigi, galima būtų teigti, jog kategorizacija – tai nuo žmogaus valios nepriklausantis procesas, padedantis orientuotis aplinkoje. Tiek konceptas, tiek kategorizacija yra žmogaus mąstymo procesų dalis, mąstymo vienetų grupė, o ne mąstymo vienetas. Šį teiginį galima būtų iliustruoti remiantis pavyzdžiu *kategorija ŠVIESA*:

Šioje schemoje Š1K reiškia *saulės šviesa*, Š2K – *elektros lemputės skleidžiama šviesa*, Š3K – *žvakės šviesa*, Š4K – *mėnulio šviesa*. Šiuo atveju jau egzistuojančius konceptus apjungia bendras išorinis požymis – šviesa ir sudaro vieną kategoriją - ŠVIESA. Būtent tai ir teigia Šafikovas, aiškindamas, jog „konceptualizacija įvyksta prieš kategorizaciją, o ne atvirkščiai, t.

y., kategorijos egzistuoja todėl, kad egzistuoja konceptai, o ne konceptai egzistuoja todėl, kad egzistuoja kategorijos“ (Šafikov 2007, 8).

Prototipų teorijos pradininke vadinama E. Rosch prototipiniu kategorijos nariu vadina „žmogaus vertinimu nustatytą, aiškiausią kategorijos atstovą“ (Rosch, Lloyd 1978). Su šia nuomone visiškai sutinka ir A. Gudavičius, teigdamas, kad „prototipas – daiktas ar reiškinys, kuris kalbantiesiems atrodo tipiškas, pavyzdinis, normalus margoje panašių daiktų grupėje“ (Gudavičius 2000, 59). Taipogi minėtas autorius teigia, jog pagal prototipų teoriją „kategorijos, į kurias skirstome pasaulį, turi labai neaiškias ribas, nes į jas sugrupuojami daiktai ir reiškiniai yra skirtingi ir nevienodai gerai reprezentuoja tas kategorijas, t.y., turi daugiau ar mažiau toms kategorijoms būdingų bruožų. Tipiškiausi kategorijų atstovai ir vadinami prototipais“ (Gudavičius 2007, 28). Šiems teiginiams pagrįsti autorius siūlo vaisiaus prototipo pavyzdį – lietuviams tai greičiausiai būtų obuolys, gal apelsinas, bet vargu ar kuris nors lietuvis prototipiškiausiu vaisiumi pavadintų duonmedžio vaisių. Taigi, žodžio *vaisius* reikšmės pagrindą turi sudaryti tie požymiai, kurie yra būdingiausi tipiškam vaisiui, pvz., obuoliui, o ne mažai žinomam vaisiui.

Įdomu tai, kad lietuvių ir anglų kalbose konceptas *šviesa* yra suvokiamas kaip įvairiaspalvis. Šviesa lietuvių kalboje gali būti apibūdinama kone visomis spektro spalvomis ir atspalviais. Suvokdami šviesą, kaip šviesos šaltinį, ją prototipiškai dažniausiai siejame su šviesiomis spalvomis: balta, geltona, auksinė, tačiau yra ir tokių pavyzdžių, kur šviesa apibūdinama kaip juoda:

Šviesos spalva	Pavyzdžiai
1. Bepalvė	<i>Bepalvė šviesa ištrina dienos ir nakties ribas, sapnas tiksliai pakartoja seselių veidus.</i>
2. Balta	<i>Ant žemės netrukus pasilies balta kaip pienas šviesa. Ne audra, nes pro langą tebeplaukia rami, balta mėnulio šviesa.</i>
3. Sidabrinė	<i>Patekėjo mėnulis, paslaptinga sidabrine šviesa nušviesdamas medžius.</i>
4. Plieninė	<i>Tylinčių erdvę užliedavo plieninė ryto šviesa.</i>
5. Pilka	<i>Kai atsibudo, vos brėško. Šlykšti pilka šviesa brovėsi vidun pro mažyčius, siaurus langelius.</i>

6. Melsva	<i>Dujų liepsnelė švietė ramia melsva šviesa.</i>
7. Melzgana	<i>Atsimerkei. Melzgana, skaidri šviesa gaubė tave.</i>
8. Gelsva	<i>Iš pievų jau tryško gelsva šviesa.</i>
9. Geltona	<i>Išvydau žalsvus savo langų stiklus, pro kuriuos vidun sruvo geltona mėnesienos šviesa.</i>
10. Medaus spalvos	<i>Langai spindėjo šilta medaus šviesa.</i>
11. Rausva	<i>Pro lango šerkšną, pro ledines gėles sunkiasi rausva šviesa. ant aukšto bokšto kuoro kaip tik ir plazda rausva kruvino atšvaito šviesa.</i>
12. Raudona	<i>Vakarop kryptelėjusi saulė tirštai raudona šviesa nudažė raštuotos paklodės kraštą.</i>
13. Violetinė	<i>Marios pradeda švytėti nenusakoma pilkšvai violetine šviesa.</i>
14. Žydra	<i>Kraują stingdė negyva žydra šviesa.</i>
15. Melsva	<i>Pro tėvų kambario duris krito vos įžiūrima melsva šviesa.</i>
16. Žalia	<i>Ilgai dundėjo arklių kanopos, ilgai švietė užmerktose akyse žalia pievos šviesa.</i>
17. Žalsva	<i>Aukštybėse kybojo mėnulis, jo žalsva šviesa jaudino, skatino nusikalsti.</i>
18. Perlamutrinė	<i>Nuo saulės sklido žalia perlamutrinė šviesa.</i>
19. Juoda	<i>Įsivyrauja dar subtilesnė sąmonė, užplūstanti kaip juoda šviesa.</i>

Anglų kalbai taipogi būdinga šviesos spalvų suvokimo įvairovė:

Šviesos spalva	Pavyzdžiai
1. Brilliantinė	<i>Brilliant light</i> dazzled in at the left-hand window.
2. Auksinė	<i>Wings glinting in the sun-gold light.</i> He got up to walk down the hill in the golden <i>light</i> .
3. Sidabrinė	<i>The moon was full; the dark waters of the ocean were glittering with silver light.</i>
4. Geltona	<i>The sun spread its yellow light</i> all over the empty, dusty bedroom.
5. Gelsvai oranžinė	<i>Even its light</i> is tired, a pale <i>yellowy-orange</i> , nothing like the vibrant <i>light</i> of the south where the tireless sun goes high and stays high.
6. Oranžinė	<i>Nathan kicked snow off the bridge, watching it explode in orange light</i> as it swept past the navigation lights on the bridge supports.
7. Balta	<i>The others in the street were moving in a white light</i> that had them like shadows.
8. Žalia	<i>A shimmering waterfall of green light-</i> with the most glorious light I had ever seen.
9. Mėlyna	<i>There was a soft "plop" and the blue light</i> welled out of the mantle as he closed the door.
10. Rausva	<i>There was a blue-red-chrome yellow-pink light</i> in the long hallway, outlined with a sharp glare.
11. Raudona	<i>As the sun dips low the clouds bounce refracted red light</i> off their bases.
12. Purpurinė	<i>Staccato tracers splashed scarlet light</i> across a scene of jollity and confusion.
13. Ruda	<i>Dim, brown light</i> from Juliaca station filtered through the carriage.
14. Pilka, juoda	<i>The three men stared out across the French countryside as the light</i> turned first murky, then <i>grey</i> and finally <i>black</i> .

Tikriausiai reikėtų daryti prielaidą, jog ne pati šviesa yra matoma spalvotai, o mūsų akys mato tam tikrą spalvą, kurią atspindi šviesa, priklausomai nuo aplinkos. Tačiau reikėtų pastebėti tai, kad, regis, toks reiškinys kaip mėnesiena, kurios šviesą visada matome tamsiu paros metu, gali būti skirtingų šviesos spalvų. Kaip matyti iš aukščiau pateiktų pavyzdžių, mėnesienos šviesa gali būti *geltona, sidabrinė, balta, žalsva*. Tačiau saulės šviesą lietuviai gali apibūdinti tokiomis spalvomis: *blyškiai negyva gelsva, tirštai raudona, baugia ir šalta, skaisčia, auksine, varine*. Pavyzdžiui, *Besileidžianti saulė nudažė jas blyškiai negyva šviesa. Ant barzda apšepusio veido krito gelsva saulės šviesa. Vakarop kryptelėjusi saulė tirštai raudona šviesa nudažė raštuotos paklodės kraštą. Kvapas smelkiasi tarp žolių kartu su ta neįprastai baugia ir šalta saulės šviesa. Skaisti saulės šviesa, regis, iki kaulų smegenų skverbėsi savo šiluma. Auksinėj saulės šviesoje visi daiktai atrodė lyg iš pasakos, įgavę senovinės prabangos spindesio. Palei pamiškę driekėsi varinės saulėlydžio šviesos takas.*

Saulėlydžio šviesos spalvos suvokimas matyt, gerokai priklauso nuo stebėtojo nuotaikos ir vidinės būsenos, nes, kaip matyti iš aukščiau pateiktų pavyzdžių, to paties paros metu – saulėlydžio ir to paties šviesos šaltinio – saulės šviesą galima pavadinti ir blyškiai negyva, ir tirštai raudona, ir varine.

Lietuvių kalboje konceptas *šviesa* dažniausiai realizuojamas kaip DAIKTAS YRA ŠVIESOS ŠALTINIS, VEIDAS YRA ŠVIESOS ŠALTINIS, AKYS YRA ŠVIESOS ŠALTINIS, ŠVIESA YRA VEIKLA, ŠVIESA YRA SKYSTIS, ŠVIESA YRA GYVAS SUTVĖRIMAS, TIESA YRA ŠVIESA, MEILĖ YRA ŠVIESA, MIRTIS YRA ŠVIESA. Anglų kalbai būdingiausia koncepto *šviesa* metaforinio perkėlimo sfera būtų ŠVIESA YRA GYVAS SUTVĖRIMAS, ŠVIESA YRA JĖGA, ŠVIESA YRA SKYSTIS, VEIDAS YRA ŠVIESA, TIESA YRA ŠVIESA.

Remiantis lietuvių kalbos pasaulėvaizdžiui būdinga pasaulio medžio schema, kur *šviesa* ir *tamsa* yra griežtoje opozicinėje sferoje VIRŠUS – APAČIA ir yra kaip priešprieša *mirčiai, blogiui, negandai*, būtų visai tikėtina, jog *šviesa* turi tik pozityvias reikšmes, tačiau tekstyne gausu pavyzdžių, įrodančių, kad lietuvių akiai *šviesa* gali būti ir visai nemaloni:

Koncepto <i>šviesa</i> pozityvios reikšmės	Koncepto <i>šviesa</i> negatyvios reikšmės
<i>Praverus duris į tave plūsteli kažkokia nenusakoma šviesa ir šiluma.</i>	<i>Besileidžianti saulė nudažė jas blyškiai negyva šviesa.</i>
<i>Dievuliau, kokia graži šviesa kyla nuo žemės palei mišką.</i>	<i>Mėnesienos šviesa - kaip maro paliestas veidas.</i>
<i>Pro langą tebeplaukia rami, balta mėnulio</i>	<i>Virš galvos pleveno murzina žibinto šviesa.</i>

<p>šviesa.</p> <p><i>Saulei pageltusius lapus ramia šviesa nušvietus, karalienė išeidavo į sodą.</i></p> <p><i>Pro pietų pusės langus veržiasi skaisti vasaros dienos šviesa.</i></p> <p><i>Dujų liepsnelės švietė ramia melsva šviesa.</i></p> <p><i>Langai spindėjo šilta medaus šviesa.</i></p> <p><i>Skaidri, švelni ir šilta mėnesienos šviesa.</i></p>	<p><i>Besileidžianti saulė nudažė jas blyškiai negyva šviesa.</i></p> <p><i>Kraują stingdė negyva žydra šviesa.</i></p> <p><i>Galiausiai prasivėrė žemė, ir sušvyksojo juoda pragarmių šviesa.</i></p> <p><i>Brėško. Pilka, nemaloni šviesa gaubė apylinkes.</i></p> <p><i>Ta šviesa buvo blyški kaip lavono oda, ryški iki skausmo ir šleikštulio.</i></p>
--	---

III. ŠVIESOS KONCEPTAS LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOSE

3.1. Prototipinės šviesos reikšmės

Kadangi šio magistro darbo tyrimo objektas yra *šviesos* konceptas lietuvių ir anglų kalbose, ši dalis bus skiriama koncepto analizei lietuvių ir anglų kalbų pasaulėvaizdyje.

Visų pirma reikėtų aptarti leksinę *šviesos* koncepto raišką. Verbalinė koncepto dalis yra aktualizuojama pasakymu, kitaip sakant, perteikiama žodžiais. Remiantis tuo, jog konceptą kalboje perteikia ne tik vienas žodis, bet ir jo vediniai, iš tekstyno surinkti sakiniai ir su būdvardžiais *šviesus*, *šviesi* bei veiksmažodžiu *šviesti*. Atsiribota nuo sudurtinių žodžių bei sinonimų, tokių kaip *šviesuma*, *šviesulys*, *šviesėti* ir pan. Anglų kalbos pasaulėvaizdyje aktualizuojamiems *šviesos* konceptams pasirinktos *light* daiktavardinė, būdvardinė ir veiksmažodinė formos.

Analizuojant konceptus derėtų atskirti prototipines, metaforines ir simbolines *šviesos* reikšmes. Prototipinės *šviesos* reikšmės lietuvių ir anglų kalbose panašios (visas žodynuose pateiktas *šviesos/light* reikšmes žr. Priede):

<u>Šviesos</u> prototipinės reikšmės lietuvių kalboje	<u>Šviesos</u> prototipinės reikšmės anglų kalboje
<p>ŠVIESA (daiktavardis)</p> <ol style="list-style-type: none"> Dienos būvis, šviesioji paros dalis: <i>Darbus baigėm dar su šviesa.</i> Kokio nors natūralaus ar dirbtinio šviesulio skleidžiami ar atspindimi spinduliai, veikiantys akis ir darantys pasaulį matomą: <i>Visur buvo tamsu, tik pro rakto skylutę sklido blanki šviesa.</i> Šviečiamasis prietaisas (lempa, žiburys, žibintas, žvakė, elektros	<p>LIGHT (noun)</p> <ol style="list-style-type: none"> The energy from the sun, a flame, a lamp etc that allows you to see things: <i>The morning light came streaming in through the windows.</i> <i>Switch off the light, please.</i> <i>We sat and talked by the light of the fire.</i> Something such as a lamp that you can carry to give you light: <i>Shine a light over here, will you?</i> The ability of human's mind: <i>At last the light of understanding dawned in</i>

<p>lemputė ir pan.):</p> <p><i>Kad jau neskaitai, išjunk šviesą.</i></p> <p>4. Pasaulio (dienos) šviesą išvysti – gimti, būti išleistam:</p> <p><i>Kūrinys išvysta dienos šviesą nacionalinės kalbos plotmėje ir priklauso nuo jos sandaros.</i></p>	<p><i>the little man's eyes</i></p> <p>4. If new information comes to light, it becomes known:</p> <p><i>The mistake was only brought to light some years later.</i></p> <p>5. If a law, decision etc sees the light of day, it comes into existence for the first time.</p> <p><i>New law amendments are being in the decision to see the light of the day next month.</i></p>
--	---

<p>ŠVIESTI (veiksmažodis)</p> <p>1. Skleisti (spinduliuoti ar atspindėti) šviesą, veikti kaip šviesos (spindulių) šaltiniui:</p> <p><i>Mėnuo šviečia, bet nešildo. Pas Juozą dar žiburys šviečia, ilgai nemiega žmogus.</i></p> <p>2. Šviesos šaltiniui veikti į ką spinduliais, teikti kam šviesumo, daryti, kad kam būtų šviesu, žibinti:</p> <p><i>Katrą vaiką naktį pilnatis per langą nušviečia, tas per miegus vaikšto. Pašviesk man čia arčiau, tamsu, nesimato nieko.</i></p> <p>3. Leisti kiaurai šviesą, būti permatomam, išretėjusiam, išskidusiam, kiauram:</p> <p><i>Jau seniai reikia naujo stogo – visas kiaurai šviečia.</i></p>	<p>LIGHT (verb)</p> <p>1. To start to burn, or to make something start to burn:</p> <p><i>He stopped to light a cigarette.</i> <i>I lit the fire and poured a drink.</i></p> <p>2. to provide light for a place:</p> <p><i>The room was lit by one large, central light.</i> <i>The porch is always well lit at night.</i> <i>We had only a few torches between us to light the way.</i></p> <p>3. to give light to a place or to shine light on something:</p> <p><i>The flames lit up the sky.</i> <i>The fountain is lit up at night.</i></p> <p>4. to become bright with light or colour:</p> <p><i>At night the harbour lights up.</i> <i>As the screen lit up, he typed in his password.</i></p>
--	---

<p>ŠVIUSUS, ŠVIESI (būdvardis)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kuris šviečia, apšviečia ką, yra apšviestas ko: <i>Nemačiau, kada saulutė šviesi patekėjo. Dangus jau visai šviesus.</i> 2. Kuris balto atspalvio, gymio: <i>Šviesių plaukų ir gražaus veido tai buvo mergiotė. Rūbai tokie šviesūs, dailiai pasirėdęs.</i> 3. Blizgus, spindus, šveitrus: <i>O man bepustant šviesų dalgelį aš pamačiau mergele. Ar jau šviesūs kardai surūdijo?</i> 	<p>LIGHT (adjective)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. A light colour is pale and not dark: <i>You look nice in light colours.</i> light blue/green/grey etc <i>She had blue eyes and light brown hair.</i> <i>I wanted a lighter yellow paint for the walls.</i> 2. If it is light, there is the natural light of day: <i>We'll keep on looking while it's still light.</i> <i>It was seven o'clock and just starting to get light.</i> 3. A room that is light has plenty of light in it, especially from the sun: <i>The kitchen was light and spacious.</i> <i>The office was a big light room at the back of the house.</i>
---	--

Kaip galima matyti iš pateiktų pavyzdžių, abeiose kalbose prototipiškai šviesa suprantama labai panašiai, tačiau verta nuodugniau panagrinėti metaforines šviesos reikšmes minėtose kalbose, nes būtent konceptualiosios metaforos geriausiai atspindi specifinį kalbos pasaulėvaizdį.

3.2. Metaforinės šviesos reikšmės. Šviesos konceptas – tikslo sfera

Kaip teigia Ortony, „metafora yra pagrindinis mechanizmas, kuriuo mes suvokiame abstrakčias sąvokas ir abstrakčiai mąstome“ (cit. Pagal J. Cibulskienė 2005).

Teorinėje šio darbo dalyje jau buvo minėta, jog metaforizacija yra paremta dviejų mąstymo struktūrų: **ištakos sferos** bei **tikslo sferos** sąveika. Ši dalis skiriama šviesos koncepto kaip tikslo sferos, arba srities, nagrinėjimui, siekiama rasti specifinių lietuvių kalbos pasaulėvaizdį atskleidžiančių pavyzdžių bei sugretinti juos su anglų kalbos pavyzdžiais. R. Toleikienė tikslo sritį aiškina kaip jusliškai nepatiriamo daikto ar reiškinių konceptą. Jos teigimu, „taip suprantamos metaforos esmę sudaro tai, kad ištakų srities požymiai priskiriami tikslo sričiai. Šis reiškinys vadinamas metaforine projekcija. Tokios projekcijos – tai mentaliniai procesai, kurie apibūdinami atsižvelgiant į kolokacijas su abstrakčiais daiktavardžiais sudarančių žodžių semantiką“ (Toleikienė 2008, 140-141).

Ontologinės metaforos sudaiktina arba sumedžiagina abstraktus. Abstraktai suvokiami kaip turintys dydį, formą, svorį, spalvą ir pan. Todėl ir šviesa metaforiškai gali būti suvokiama kaip gyvas padaras ar priešas, pavojus:

ŠVIESA YRA PAVOJUS:

Bauginanti juoda pragarmių šviesa sušvyksojo prasivėrus žemei.

ŠVIESA YRA GYVAS PADARAS – lietuvių ir anglų kalbų pasaulėvaizdyje šviesos konceptas realizuojamas kaip gyvas sutvėrimas, kuris gali plazdėti, laižyti, pavargti; šviesą galima gaudyti, tarsi ji gebėtų judėti.

Vaikutis krykštavo lovelėj, gaudė pro langinių plyšius lėdančių šviesą ir vis stebėjosi, kad rankelės tuščios.

Staiga aptemo. Šviesa traukėsi, rodė, išsigandusi atslenkančio juodo audros debesies.

Ant aukšto bokšto kuoro kaip tik ir plazda rausva kruvino atšvaito šviesa.

Siūbuojanti žvakės šviesa laižo barzdotos veidas.

Even its light is tired, a pale yellowy-orange, nothing like the vibrant light of the south where the tireless sun goes high and stays high.

Shiny jewels, blue, red and diamond bright which twinkled when they caught the light.

Some of the light was leaving the day.

Struktūrinės metaforos abstraktus sieja su konkrečiais konceptais (skystis, rūbas).

ŠVIESA YRA SKYSTIS – ir lietuviai, ir anglai šviesą suvokia kaip skystą substanciją, galinčią lietus, piltis, šviesa gali būti apibūdinama tarsi šiltas skystis:

Regiu sapne - tu bėgi saulės šviesos užlieta dobiliena, aš šaukiu tave, o tu negirdi...

Išvydau žalsvus savo langų stiklus, pro kuriuos vidun sruvo ryški, geltona šviesa.

Pro debesų plyšius pylėsi drungna ankstyvo ryto šviesa.

Light flooded the earth in a cool many-coloured glow.

But you remember swooping into spring; you remember light as warm as liquid.

The flames curled slowly, pouring flickers of light onto the walls.

Reikėtų paminėti, jog pastarasis šviesos konceptas labai dažnas abeiose kalbose.

ŠVIESA YRA AUDEKLAS: lietuviams šviesa tarsi audeklas gali apgaubti, taip realizuota metafora kalbos pasaulėvaizdyje įgauna medžiagai būdingas savybes – apsiausti, apgaubti, tarsi suteikti prieglobstį:

Žmonių veidai buvo apgaubti dangiškos šviesos, o akyse švietė begalinė meilė.

Iš kur ta šviesa? Atsimerkei. Melzgana, skaidri šviesa gaubė tave.

Brėško. Pilka, nemaloni šviesa gaubė apylinkes.

Kitas tik lietuvių kalbai būdingas šviesos koncepto realizavimo būdas - ŠVIESA YRA KONKRETI VEIKLA: *šviesai* priskiriama savybė atlikti tam tikrus veiksmus, kitaip tariant, veiksmazodis *šviesti* įgauna visai naują metaforinę reikšmę, suvokiamą kaip *veikti, prusinti, mokyti: Linkiu ir toliau degti ir šviesti savo aplinkoje, nors kai kam ta šviesa atrodo per ryški ar visai nereikalinga.*

Brazauskų uždavinys buvo parengti jaunimą pagrindžio veiklai, šviesti, lavinti jų asmenybes.

Gal ne vieno širdy įsižiebusi kibirkštėlė - žadinti savo kraštą iš miego, šviesti, mokyti pajusti savo vertę?

Angliškuose tekstuose pastarųjų konceptų raiškos rasti nepavyko, tad galima daryti prielaidą, jog anglai šviesos su rūbu ar veikla netapatina.

Tiek lietuvių, tiek anglų kalbose metaforos dažnai realizuojamos su abstraktais *regėjimas, jėga*:

ŠVIESA YRA JĖGA: neretai *šviesa* tapatinama su jėga, energija, ji gali įveikti tamsą, sunkumus, tačiau taip pat gali brautis tarsi nepageidaujama ar suvokiama kaip priešas: *Kai atsibudo, vos brėško. Šlykšti pilka šviesa brovėsi vidun pro mažyčius, siaurus langelius.*

Gėris ir šviesa įveikia tik gerus šviesius dalykus.

And light suddenly hit her eyes.

Above us there is a full moon and the light that is forcing its way between the clouds is quite sufficient.

ŠVIESA YRA REGĖJIMAS – neretai šviesa minėtose kalbose yra tapatinama su gebėjimu regėti, matyti. Greičiausiai tai yra susiję su tamsos priešprieša – tamsoje žmogus praranda galimybę matyti jį supančius objektus, o šviesa tą galimybę suteikia. Todėl netekęs regėjimo žmogus nusako savo būseną vartodamas *šviesos* kaip *regėjimo* metaforą:

Silpnos mano akys, menka mano šviesa.

Šviesa Jono akyse pamažu geso, kol galiausiai visai liovėsi regėjęs jį supančius daiktus ir žmones.

My eyes are without light, except for the glass of the day's methadone.

The disease left his eyes without light and soul with no hope at all.

Lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje konceptas *šviesa* itin dažnai realizuojamas suteikiant kūno dalims gebėjimą šviesti. Galima būtų teigti, jog lietuviai savo kalboje kone visoms kūno dalims priskiria savybę šviesti, tuo tarpu anglų kalbos pavyzdžių su šiuo konceptu reta.

AKYS YRA ŠVIESOS ŠALTINIS	<i>Į senatvę jos akys jau buvo kiek pablukusios, tačiau kaip gražiai turėjo šviesti jaunystėje!</i> <i>Pamačius jaunas ir elegantiškas paneles, jo akys imdavo šviesti kaip kačių naktį, žibintuvėlio iš tamsos išplėštos.</i>
VEIDAS YRA ŠVIESOS ŠALTINIS	<i>(...) tavo namai čia, pasauly, kuriame Dievo veido šviesa šviečia ir šildo, buvo tušti (...)</i> <i>Čia, kur Dievo veidas šviečia ir šildo, jie niekada nesusipyktų, netaptų priešais, nepradėtų kerštauti.</i>
ŠYPSENA YRA ŠVIESOS ŠALTINIS	<i>Kad gražūs tie jos vaikai, veideliai skaitūs šviečia.</i> <i>Užteko, kad nusišypsotų – bematant jos šypsena nušvietė visą klasę, baimės ir išgąščio neliko nė ženklo.</i> <i>Akys liūdnos, nors veide ir švietė šypsena.</i> <i>Suddenly his smile lost its light.</i> <i>Eddy looks at his face which slowly changes from serious expression to a light , friendly smile.</i>

DANTYS YRA ŠVIESOS ŠALTINIS	<p><i>Murzini visi, suodini, tik dantys šviečia - darbininkėliai mat...</i></p> <p><i>Eina bernai link panų, krizena, kumščiuoja viens kitą padrąsindami, o panos patenkintos, dantim tik šviečia.</i></p> <p><i>Megztinis seniai išaugtas, trumpas, pilvas kone šviečia.</i></p>
PILVAS YRA ŠVIESOS ŠALTINIS	<p><i>Vytas žiūrėjo į žmoną ir grožėjosi pro palaidinę šviečiančiu apvalėjančiu pilvu.</i></p> <p><i>Švarkelis jau visai sunešiotas, rankovės kiaurai pradilusios, alkūnikės smailos šviečia...</i></p>
ALKŪNĖS YRA ŠVIESOS ŠALTINIS	<p><i>Žiūrėjo ir žiūrėjo į baltą rankų odą, į šviečiančias iš po rankovių alkūnes (...)</i></p> <p><i>Kad lėkė, net kulnai švietė.</i></p>
KULNAI YRA ŠVIESOS ŠALTINIS	<p><i>Kojinė kiaura, šviečia kulnas – kojinė juoda, kulnas baltas, visai gražu.</i></p>

Kadangi anglų kalboje tik kelioms kūno dalims (akims, veidui) priskiriama savybė šviesti, galima manyti, kad šios kalbos pasaulėvaizdyje minėtasis konceptas didelio svorio neturi, tačiau lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje tokia koncepto realizacija itin dažna. Galbūt galima būtų daryti prielaidą, jog kūno dalims suteikta savybė šviesti iš tiesų yra susijusi su šviesia odos spalva, kuomet kūnas yra aiškiai matomas dėl šviesios odos, tarsi šviečiantis. Vargiai tikėtina, jog tokią koncepto *šviesa* realizaciją būtų galima aptikti afrikečių kalbų pasaulėvaizdyje.

3.3. Metaforinės šviesos reikšmės. Šviesos konceptas – ištakos sfera

R. Toleikienė konceptualiąją metaforą aiškina kaip dviejų konceptualiųjų sričių (konceptų) sąveiką. Pasak minėtos autorės, pirmoji, remiantis kognityvine metaforų teorija, vadinama ištakų sritimi arba ištakų konceptu. Ištakų sritis – tai žinios apie reiškinių ar objekto savybes, kurios žmogui yra pažįstamos iš fizinės arba kultūrinės patirties (Toleikienė 2008, 140-141).

DAIKTAS YRA ŠVIESOS ŠALTINIS - lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje bene dažniausiai pasitaikantis šviesos koncepto raiškos būdas – suteikti daiktams savybę šviesti, matytis:

Šviečia apskaptuoti uosių kamienai.

Tik turėklas šviečia baltas, neseniai padirbtas, matyt, supuvusį pakeitęs.

Rudos grindų lentos šviečia baltomis dėmėmis.

Anglų kalbos pavyzdžių su šiuo konceptu rasti nepavyko.

VEIDAS YRA ŠVIESOS ŠALTINIS. Kadangi emocijos geriausiai atsispindi žmogaus veide, šiam priskiriamas gebėjimas šviesti. Vėlgi, galima daryti išvadą, jog tik teigiamos emocijos gali šviesti veide, nes pyktis, liūdesys, skausmas veidą apniaukia, slegia, temdo. Matyt, ontologiškai abiejų kalbų pasaulėvaizdyje pastarajam konceptui priskiriamos teigiamos savybės:

Balta galvelė, nuo darbų sugrubusios rankos, o veidas nuostabiai šviesus ir giedras.

Gera vien žiūrint, kaip skaito vaikai, kaip lankstosi jaunos moters liemuo ir šviečia baltas ramus veidas.

Paklydę žmonės tiesa taps ir į mano sutvertąjį pasaulį sugrįš, tegul jame šviečia ir šildo mano veidas.

Iš po seminarisčių kepuraičių šviečia jauni, gražūs veidai.

Her face lit up with pleasure.

Miranda kissed Jacob's face with love and passion; the face that she hadn't seen for ages, the face that lit up with desire and joy.

Lietuvių ir anglų kalbose labai dažnai akims priskiriamas gebėjimas šviesti, skleisti šviesą. Minėtų kalbų pasaulėvaizdyje nusakyti teigiamoms emocijoms, kurios tarsi sklinda iš žmogaus akių, vartojamas konceptas AKYS YRA ŠVIESOS ŠALTINIS:

*Sesele, tavo **akys** man tamsoj **šviečia** kaip paklydusiam šviečia trobos langeliai.*

*Močiutė apie senelio **akis** yra pasakiusi: **šviečia** kaip pazara po suolu.*

*Net užsimerkus man **šviečia** jos didelės skaisčiai mėlynos **akys**.*

*Mamos **akys** spindėjo nežemiška **šviesa**...*

*His **eyes lit up** with laughter.*

*His **eyes lit** on a ruby ring.*

*My **eyes lit up** with a mischievous gleam.*

Lietuvių ir anglų kalboms būdingas ir dažnai pasitaikantis yra metaforinis šviesos sutapatinimas su tiesa. Taip žmogiškosios dorybės – sąžinė, dora, teisingumas, aiškumas susiejamos su šviesa – tai, kas aišku, švaru, matoma. TIESA YRA ŠVIESA:

*Iškėlus jo slaptus darbelius dienos **švieson**, greit paaiškėjo, kieno čia kaltės būta.*

*Tai klok dabar viską **švieson**, ko dar lauki?*

*Į dienos **šviesą** buvo ištraukti ir seniai slėpti archyviniai dokumentai, juose užfiksuoti faktai iš esmės pakeitė požiūrį į sovietinį režimą.*

*Reikėtų šią problemą **nušviesti** aiškiau, suprantamiau.*

*He suspected a young lawyer, a man whose name never **came to light**, even in the subsequent trial.*

*And evidence **is coming to light** that present generations may still be suffering the consequences.*

*Fabia lied to **throw some light** on it.*

*Rose's grandfather had made a stupid suggestion but he had also **thrown some light** on the history of the cottage.*

*Can you **throw any light** on why she should suddenly take off now?*

Toks šviesos metaforinis perkėlimas dažnesnis anglų kalbos pavyzdžiuose.

Lietuvių kalbai būdinga vartoti šviesos metaforą norint apibūdinti protingą, išprususį žmogų. Vadinasi, lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje galima koncepto PROTAS YRA ŠVIESA realizacija:
*Nesuprantu, kaip anksčiau nepastebėjau, koks iš tavo akių **šviečia** didelis **protas**...*

*Tavo **šviesus protas** reikalingas ne tik nedėkingiems Atėnams, - įkalbinėjo Fedonas.*

*Kaip jam galvoj švietė, taip anas ir padarė. Jam taip **protas šviečia**, motin, nieko nepadarysi.*

*At last the **light of understanding** dawned in the little man's eyes.*

Anglų kalbos pavyzdžių su šiuo konceptu daugiau rasti nepavyko. Galima manyti, jog anglų kalboje protui nusakyti vartojamos kitos konceptualiosios metaforos.

Panašią reikšmę turi ir konceptas GALVA YRA ŠVIESOS ŠALTINIS. Pozityvūs žmogaus bruožai - išmintis, žinios, protas, mąstymas, esantys žmogaus galvoje, sutapatinami su *šviesa*, vadinasi, minėtos savybės tapatinamos su šviesa.

*Kokia buvo mūsų bobulės atmintis! Kokia **šviesi galva!** - Kartojo anūkė Albina.*

*Išsimiegok, pailsėk, ryte **galva bus šviesesnė.***

*Žinia, tu gi dar jaunas, tavo **galva šviesi.***

Labai įdomu tai, kad anglų kalboje žodžių junginys *light head* arba *light-headed* turi visiškai priešingą reikšmę – *light head* – svaigstanti galva (nuo ligos ar alkoholio), *light-headed* – apsvaigęs, negalintis blaiviai mąstyti. Tokios opozicijos atsiranda todėl, kad anglų kalboje būdvardis *light* dažniau vartojamas kaip homonimas, turintis reikšmę *silpnas, lengvas*. Tad šiuo atveju *light* nėra *šviesos* koncepto kalbinė raiška.

Kai kurie dalykai retai siejami su šviesa, todėl jų, kaip konceptų, svoris yra mažesnis. Tokiais konceptais galima laikyti MEILĖ YRA ŠVIESA:

*Jį ir vėl pavers žmogumi. Žmogumi, iš kurio sklis vaivorykstinė **Meilės šviesa.***

Šviesos konceptas kaip ištakos sfera lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje yra itin dažnas. *Šviesūs* gali būti konkretūs objektai ŽVILGSNIS, VEIDAS, AKYS, ŽMOGUS:

*Traukė inteligentiška laikysena, **šviesus** ir malonus **žvilgsnis.***

*Prieš akis vis stovėjo **šviesus** tavo **veidas, Mama.***

*Pasiilgsiu tavo **šviesių, mylinčių akių (...).***

*Nebežinojo, koks jis yra **žmogus**: geras ar blogas, **šviesus** ar tamsus, turtingas ar skurdžius.*

***Tėvelis** buvęs lėtas, darbštus, teisingas. **Šviesus** buvo, laikraščių ir knygų namuose daug.*

Šiandien gal sutiksi Tumą, toks jaunas, šviesus kunigėlis, vaikščioja sau po Klebono lanką ir žiūri, kaip vysta gėlės.

Tačiau bene gausiausiai randama pavyzdžių, kuomet ištakos sfera yra abstraktai PROTAS, ATEITIS, MINTIS, ATMINTIS, PRISIMINIMAS, JĖGA, ABEJINGUMAS:

Tavo šviesus protas reikalingas ne tik nedėkingiems Atėnams, - įkalbinėjo Fedonas.

Ir šiai geraširdei moteriai jau dingojosi šviesi dukros ateitis.

Tulgaudo ateitis buvo šviesi ir garantuota, todėl laimingasis fuksas visiškai atsidėjo mokslui.

Ji šypsojos su užuojauta, lyg sakydama, kad mūsų laukia šviesi ateitis.

Šviesi mintis šmėstelėjo Praniuko galvoj.

kiek darbų nuveiksiu! - toptelėjo po kurio laiko šviesi mintis. - Juk dienos bus tokios ilgos!

Sudilo sveikata, atsisakė kojos, tik va atmintis liko šviesi : viską mato ir girdi, viso kaimo ne tik vardus pavardes pasakytų.

Šviesūs prisiminimai vakarais iškildavo Jono mintyse neleisdami užmigti ligi paryčių.

Manęs jau gal nebebus, bet liks tau, vaikeli, šviesus prisiminimas.

Tuomet kažkas atsitinka, kambarį, sakytum, užlieja šviesi jėga.

Pažvelgė to žmogaus pusėn, tik nuėjo prie savo lovos ir atsigulė. Jį apėmė šviesus abejingumas.

Lietuviai savo kalboje šviesiais pavadina ir kiek rečiau pavyzdžiuose aptinkamus abstraktus, pavyzdžiui, SUGRIŽIMĄ, PAVIEŠĖJIMĄ, ATOMAZGĄ:

Greičiau, greičiau į Lietuvą!" Deja, sugrižimas, toks šviesus ilgesyje ir svajonėse, buvo nykus tikrovėje.

Sibirą su Petriuku pravažiavom traukiniu. Šviesus ir graudus paviešėjimas pas jo tetą...

Ten prasidėjo ir palaipsniui vis gilėjo nesusipratimai, kol atėjo, rodos, šviesi atomazga - pasimaišė Kereiliai.

Remiantis aukščiau pateiktais pavyzdžiais galima daryti išvadą, jog lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje minėtieji šviesos konceptai turi pozityvią konotaciją ir yra realizuojami norint nusakyti ką nors malonaus, teigiamo, kažką, kas siejasi su geromis emocijomis. Tuo būdu šviesos būdvardinė forma panaudojama norint įvardinti patirtus teigiamus jausmus ar išgyvenimus. Anglų kalbos tekstyne pateiktuose pavyzdžiuose panašios koncepto raiškos rasti nepavyko, tad galima teigti, jog anglų kalbos pasaulėvaizdyje šviesa tokios realizacijos neturi.

Rečiau pasitaikantis, tačiau lietuvių kalbos pasaulėvaizdžiui būdingas yra MIRTIES – ŠVIESOS konceptas:

*Ryški klaidų ugnis slegia pečius nepalaužiama **netekties šviesa**.*

*Ir **amžinoji šviesa** jam tešviečia.*

*Ne, mes ne dulkėm į dulkes: mes šviesa **į šviesą**...*

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, lietuviams mirtis neatrodo bauginanti – greičiau suvokiama kaip būseną šviesoje, meilėje. Tai galima paaiškinti pomirtinio gyvenimo laukimu ir tikėjimu juo, kas yra būdinga daugeliui religijų. Bet tai jau daugiau simbolinės koncepto *šviesa* reikšmės, kurios bus aptariamos kitoje darbo dalyje.

3.4. Simbolinės šviesos reikšmės

Mes kas dieną susiduriame su simboliais, tik ne visada apie tai susimąstome. Kartais nežinome, ką koks nors daiktas ar reiškinys simbolizuoja. Šviesa visame pasaulyje yra dievybės, dvasinio elemento, kuris nuo laikų pradžios peršvietė chaoso tamsybes ir visatoje ir suvarė tamsybę į jos ribas, simbolis. Patriarchalinio pobūdžio kultūros šviesą laiko „vyriška“, o tamsą – „moteriška“. Judaizme ir krikščionybėje šviesa turi savo išskirtinę reikšmę ir nėra traktuojama kaip atsiradusi iš saulės. Atskirti šviesą ir tamsą – tai pirmasis Dievo pasireiškimas kūrybos procese, o saulė ir mėnulis tik po to kukliai pakabinami kaip „šviesuliai“ dangaus skliaute. (Biederman 2002, 423 - 425). Pasaulio kūrimo pasakojime, užrašytame Pradžios knygoje, Dievas taria: „tebūnie šviesa“. Ten, kur šviesa, ten gimsta gyvybė, o chaosas tampa kosmosu. Iš čia Dievo – betarpiškiausio šviesos vaizdinio simbolinis konceptas:

DIEVAS YRA ŠVIESA:

*Viešpatie, mano **Dieve**, esi be galo didis – apsigaubęs garbe ir didybe, apsigaubęs šviesa lyg drabužiu, tu pats **esi Šviesa**.*

*Ką nors praradę mes kaskart keliame akis į **dangų**, nes tik jame gyva tikroji **šviesa**.*

Christ is our light. Together let us shine.

*Whoever loves his brother lives in **God's light**.*

Kaip matyti iš pavyzdžių, lietuvių ir anglų kalbų pasaulėvaizdyje šis konceptas suvokiamas labai panašiai, nes tai universali, daugeliui religijų būdinga šviesos koncepto simbolinė samprata. Lietuvių kalboje neretai šviesa simbolizuoja tiesą, dorovę:

*Ir **šviesa**, ir **tiesa** / Mūs žingsnius telydi.*

*Gyventi **šviesoje**, santarvėje – štai kur pavyzdys.*

Anglų kalboje itin dažnas simbolinis posakis *šviesa tunelio gale*. Taip nusakoma atsiradusi viltis, kad sunkumai baigiasi, artėjama prie numatyto tikslo ar pan. Šitaip realizuojamas konceptas ŠVIESA - KO NORS NEGATYVAUS PABAIGA:

*It's been a hard few months, but we're finally beginning to see **the light at the end of the tunnel**.*

*At last I saw **the light at the end of the tunnel**, my prayers were heard and nobody could keep me here any longer.*

Lietuvių kalboje tokia koncepto realizacija taip pat galima, tačiau nėra tokia dažna, kaip anglų kalbos pasaulėvaizdyje:

Jau matyti šviesa tunelio gale, nors ekonomikos augimo eilinis pilietis dar nejaučia.

*Pažadėtieji Jaunimo namai taip ir nebuvo atidaryti, o jaunimas jau **matė šviesą tunelio gale.***

Labai dažnas ir abiemis minėtoms kalboms būdingas **žalios šviesos** simbolis. Toks pasakymas yra paremtas žalios šviesoforo šviesos – leidimo atlikti vieną ar kitą manevrą vairuojant – reikšme. Taip kalbų pasaulėvaizdyje realizuojamas konceptas ŠVIESA YRA LEIDIMAS:

*Kur benueity, jam visur **žalia šviesa**, toks įtakingas, tiek pažinčių turi.*

*Kita vertus, buvo uždegta **žalia šviesa** ir kitokio meno mylėtojams.*

*The government has given **the green light** to Sunday trading.*

*They've just been given **the green light** to build two new supermarkets in the region.*

*So you're supposed to be given **the green light** to start living on your own, aren't you?*

Anglų kalboje ypač dažnai pasitaikanti *naujos/teigiamos/neigiamos/blogos šviesos* simbolinė išraiška:

*I suddenly saw my father in a **new light**.*

*But a **new light** was shed on his character by the way he treated his host and hostess.*

*He tried to show all the evens in a **negative light**.*

But in this case everything must change; your partner was decribed in an absolutely positive light.

*This incident will put the company in a very **bad light**.*

Kaip matyti pateiktuose pavyzdžiuose, čia *šviesos* konceptas simboliškai realizuojamas kaip turintis reikšmę „apibūdinti ką nors palankiai/nepalankiai“.

Kita galima simbolinė *šviesos* koncepto išraiška, pasitaikanti abejose minėtose kalbose - ŽMOGUS YRA ŠVIESA:

*Kur tu, mano **mylimoji**, kur tu, mano **akių šviesa**?*

*Gailiūnui jo **vienturtė** buvo visa **gyvenimo** prasmė ir **šviesa**.*

*Her son was **the light** of her life.*

Kadangi daugiau pavyzdžių su minėtuoju konceptu rasti nepavyko, galima manyti, jog abiejų kalbų pasaulėvaizdžiuose šis konceptas nėra labai dažnas.

Įdomus, tik anglams būdingas *the red light* (raudonieji žibintai) simbolinis pavartojimas kalboje. Šio koncepto reikšmė siejama su raudonos spalvos apšvietimu seksualines paslaugas teikiančiuose rajonuose ar gatvėse:

*Don't you know Scarlet? She's working in **The Red Lights**.*

*Spending your holiday in Amsterdam remember to visit **The Red Lights** and bring me some photos.*

***The Amsterdam Red Light District** covers a large area of the oldest part of the city.*

Lietuvių kalboje analogišką reikšmę turi *raudonieji žibintai*, tačiau tai nėra *šviesos* koncepto simbolinė raiška, todėl lietuvių kalbos pavyzdžiai neaptariami.

Galima daryti išvadą, jog tiek lietuvių, tiek ir anglų kalboje *šviesa* turi gana savitas simbolines reikšmes. Reikėtų suvokti, jog simbolinės reikšmės, turėdamos savą užkoduotą prasmę, nevisada kitakalbiamis yra aiškios ir suprantamos. Kita vertus, maišantis kultūroms ir kalboms simbolinės reikšmės išplinta už savo kalbinio arealo ribų, kinta, įgauna dar kitas reikšmes ir pan. Pavyzdžiui, minėtoji *the red light* reikšmė prieš kelias dešimtis metų lietuvių kalboje būtų buvusi visiškai nesuprantama ir neaiški, tuo tarpu *Dievo* – *šviesos* simbolinis vaizdinys suprantamas kone visame pasaulyje. Bet kokiu atveju koncepto *šviesa* simbolinės reikšmės atskleidžia savitą kalbų pasaulėvaizdį bei kalbančiųjų santykį su juos supančiu pasauliu.

IV. ŠVIESOS KONCEPTO LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOSE PANAŠUMAI IR SKIRTUMAI

Šviesa lietuvių ir anglų kalbų pasaulėvaizdyje turi gana panašią prototipinę ir metaforinę raišką. Galima teigti, jog minėtose kalbose *šviesos* konceptas realizuojamas norint nusakyti ar apibūdinti panašius reiškinius ar objektus.

Remiantis atlikta lietuvių ir anglų kalbų sakinių konceptualiaja bei gretinamąja analize galima išskirti abiejų minėtų kalbų pasaulėvaizdžiui bendrus koncepto *šviesa/ light* požymius:

- ŠVIESA YRA GYVAS PADARAS – lietuvių ir anglų kalbų pasaulėvaizdyje šiam konceptui priskiriama gyvų sutvėrimų savybė – šviesa plazdėti, laižyti, pavargti; šviesą galima gaudyti, tarsi ji gebėtų judėti.
- ŠVIESA YRA SKYSTIS – ir lietuviai, ir anglai šviesą suvokia kaip skystą substanciją, galinčią lietus, piltis.
- VEIDAS YRA ŠVIESOS ŠALTINIS – veidui priskiriama savybė šviesti gali būti paaiškinama tuo, jog emocijos geriausiai atsispindi žmogaus veide. Tačiau tik teigiamos emocijos gali šviesti veide, nes pyktis, liūdesys, skausmas veidą apniaukia, slegia, temdo.
- AKYS YRA ŠVIESOS ŠALTINIS - lietuvių ir anglų kalbose labai dažna *šviesos* koncepto ištakos sritis yra akys. Minėtų kalbų pasaulėvaizdyje pastarasis konceptas vartojamas nusakyti teigiamoms emocijoms, kurios tarsi sklinda iš žmogaus akių.
- ŠVIESA YRA REGĖJIMAS – ir lietuvių, ir anglų kalbose *šviesa* yra tapatinama su gebėjimu regėti, matyti. Galima teigti, jog netekęs regėjimo žmogus nusako savo būseną vartodamas *šviesos kaip regėjimo* metaforą, nes tai gali būti susiję su tamsos priešprieša – tamsoje žmogus praranda galimybę matyti jį supančius objektus, o šviesa tą galimybę suteikia.
- TIESA YRA ŠVIESA - toks *šviesos* metaforinis perkėlimas aptinkamas abiejų minėtų kalbų pavyzdžiuose, tačiau realizuojamas dažnesnis anglų kalbos pasaulėvaizdyje.

ŠVIESA YRA JĖGA – lietuvių ir anglų kalbose *šviesa* tapatinama su jėga, energija, ji gali įveikti tamsą, sunkumus, tačiau taip pat gali brautis tarsi nepageidaujama ar gali būti suvokiama kaip priešas.

Kitas abi analizuojamasias kalbas jungiantis požymis yra *šviesos* spalvinė įvairovė. Ir lietuviai, ir anglai *šviesai* nusakyti naudoja visą gamą spalvų.

Kai kurios simbolinės *šviesos* reikšmės taipogi yra bendros abiemis nagrinėjamos kalboms, pavyzdžiui, labai dažnas ir abiemis minėtoms kalboms būdingas *žalios šviesos* simbolis, simbolinis pasakymas *šviesa tunelio gale, Dievo – šviesos ar žmogaus - šviesos* simbolinis sutapatinimas.

Minėtieji panašumai įrodo, jog tiek lietuvių, tiek anglų kalbų pasaulėvaizdyje *šviesos* koncepto realizacija kai kuriais atvejais yra labai panaši ar netgi analogiška. Vadinasi, kalbantieji minėtomis kalbomis labai panašiai suvokia juos supantį pasaulį, panašiai nusako savo jausnius ar emocinius patyrimus, abstrahuoja arba, atvirkščiai, sukonkretina *šviesai* priskiriamas savybes. Tačiau yra nemažai pavyzdžių, įrodančių, jog abi šios kalbos savo pasaulėvaizdžiu skiriasi.

Tik lietuvių kalbos pasaulėvaizdžiui būdinga šių konceptų kalbinė raiška:

- DAIKTAS YRA ŠVIESOS ŠALTINIS - lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje bene dažniausiai pasitaikantis šviesos koncepto raiškos būdas – suteikti daiktams savybę šviesti, matytis.
- ŠVIESA YRA AUDEKLAS: lietuviams šviesa tarsi audeklas įgauna medžiagai būdingas savybes – apsiausti, apgaubti, tarsi suteikti prieglobstį.
- Abstraktai SUGRĮŽIMAS, PAVIEŠĖJIMAS, ATOMAZGA lietuvių kalboje pavadinami *šviesiais*.
- Itin dažnas lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje yra *šviesos* konceptas kaip ištakos sfera. *Šviesūs* gali būti konkretūs objektai ŽVILGSNIS, VEIDAS, AKYS, ŽMOGUS.
- Lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje galima koncepto PROTAS YRA ŠVIESA realizacija, kuomet šviesos metafora pasitelkiama apibūdinti protingą, išprususį žmogų.

Reikėtų atskirai paminėti tik anglų kalbai būdingus *light* konceptus, turinčius simbolinę reikšmę. Vienas tokių, tik anglams būdingas, *the red light* (raudonieji žibintai) simbolinis pavartojimas. Kitas pavyzdys - anglų kalboje ypač dažnai vartojama *naujos/teigiamos/neigiamos/blogos šviesos* simbolinė išraiška (pavyzdžius su aukščiau paminėtais *šviesos/light* konceptais žr. III dalyje).

Kadangi šiame magistro darbe didžiausias dėmesys skiriamas siekiant nustatyti, kaip konkretus *šviesos/ light* konceptas atspindi lietuvių ir anglų kalbų pasaulėvaizdį, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad anglų kalboje *light* labai dažnai yra būdvardinė forma, turinti reikšmę *silpnas, lengvas*. Tai yra *light / šviesos* homonimas, kurio gramatinė forma yra analogiška,

tačiau skiriasi leksinė reikšmė. Išanalizavus tekstyne pateiktuosius 1000 anglų kalbos sakinių buvo nustatyta, jog kone pusė pavyzdžių turėjo būtent pastarąją reikšmę. Kitas *light* vartosenos anglų kalboje atvejis – kuomet *light* atlieka pažyminio funkciją ir lietuvių kalboje atitinka pažyminį „šviesiai“. Ši *light* forma dažniausiai vartojama nusakyti spalvai: *light blue*, *light brown*, *light green* ir t.t.

Įdomu tai, jog ir anglų, ir lietuvių kalboje alaus rūšiai nusakyti vartojamas žodis *šviesus*: *Gyvenimas tamsus, už tai alų šviesų geriu.*

Light beer is my favourite one.

Tačiau lieka neaišku, ar *šviesus* alus yra todėl, kad jo spalva yra šviesiai rusva, gintarinė, kaip galima suprasti iš lietuviškojo pavyzdžio, ar reikėtų suprasti kaip *silpną*, turintį nedaug alkoholio. Pastaroji reikšmė artimesnė anglų kalbai, nes būtent būdvardžiu *light* šioje kalboje apibūdinamas silpnas alkoholinis gėrimas: *light cider*; *light wine*. Tuo tarpu *light meal* jau reikštų *lengvą užkandį*, o *light cigarettes* lietuvių kalboje vadinamos *silpnomis*. Bet tai daugiau prototipinės *šviesos/light* reikšmės, todėl magistro darbe nėra plačiau nagrinėjamos.

IŠVADOS

Kalba yra vienas iš žmogaus mąstymo tyrimo būdų, o joje atsispindintis pasaulio, supančios aplinkos, išgyvenimų suvokimas vadinamas pasaulėvaizdžiu. Pastarojo eksplikacijos sferai priklauso metaforizacija. Metaforizacijos proceso esmė yra ta, jog abstrakčius dalykus įvardijame kaip konkrečius, geriau iš patirties pažįstamus, arba, atvirkščiai, abstrahuojame konkrečius. Pavyzdžiui, *šviesūs prisiminimai* – prisiminimas yra sunkiai apibūdinamas emocinis pojūtis, todėl tenka remtis asmenine fiziologine patirtimi, kuomet žmogus išgyvena malonią būseną prisimindamas jam malonius dalykus, sutapatinti su šviesa, kuri maloniai nuteikia, asocijuojasi su šiluma, geromis emocijomis. *Šviesai* suteikiama metaforinė raiška, taip atsiranda abiems kalboms būdingi konceptai ŠVIESA YRA GYVAS PADARAS, ŠVIESA YRA SKYSTIS, VEIDAS YRA ŠVIESOS ŠALTINIS, AKYS YRA ŠVIESOS ŠALTINIS, ŠVIESA YRA REGĖJIMAS, ŠVIESA YRA JĖGA, ŠVIESA YRA TIESA, kurių realizacija kalbos pasaulėvaizdyje atskleidžia žmogaus mąstymą, dvasinio ir socialinio gyvenimo ypatumus, bendrus ar panašius lietuvių ir anglų kalboms.

Kadangi konceptas pasižymi nacionaline specifika, skirtingose kalbose konceptai reprezentuojami nevienodai. Net ir tuomet, kai vienas ar kitas konceptas turi atitikmenis gretinamojoje kalboje, iš tiesų skirtingos tautos juos suvokia savitai.

Šio magistro darbo tikslas buvo išaiškinti ir palyginti *šviesos* konceptų raišką lietuvių ir anglų kalbų pasaulėvaizdyje. Remiantis tekstynų medžiaga atliktas tyrimas ir nustatyta:

1. *Šviesa* lietuvių ir anglų kalbų pasaulėvaizdyje prototipiškai suvokiama labai panašiai. Prototipinės *šviesos/ light* reikšmės yra:

ŠVIESA (daiktavardis)

- dienos būvis, šviesioji paros dalis;
- kokio nors natūralaus ar dirbtinio šviesulio skleidžiami ar atspindimi spinduliai, veikiantys akis ir darantys pasaulį matomą;
- šviečiamasis prietaisas (lempa, žiburys, žibintas, žvakė, elektros lemputė ir pan.),

ŠVIESTI (veiksmažodis)

- skleisti (spinduliuoti ar atspindėti) šviesą, veikti kaip šviesos (spindulių) šaltiniui;

- šviesos šaltiniui veikti į ką spinduliais, teikti kam šviesumo, daryti, kad kam būtų šviesu, žibinti;

ŠVIESUS, ŠVIESI (būdvardis)

- kuris šviečia, apšviečia ką, yra apšviestas ko;
  - kuris balto atspalvio, gymio.
2. Lietuvių ir anglų kalbos *šviesą* suvokia gana panašiai – abiejų kalbų pasaulėvaizdyje *šviesa* gali būti daugiaspalvė, turėti pozityvias ir negatyvias reikšmes.
  3. *Šviesai* suteikiama metaforinė raiška, taip atsiranda abiems kalboms būdingi konceptai ŠVIESA YRA GYVAS PADARAS, ŠVIESA YRA SKYSTIS, VEIDAS YRA ŠVIESOS ŠALTINIS, AKYS YRA ŠVIESOS ŠALTINIS, ŠVIESA YRA REGĖJIMAS, ŠVIESA YRA JĖGA, ŠVIESA YRA TIESA, kurių realizacija kalbos pasaulėvaizdyje atskleidžia žmogaus mąstymą, dvasinio ir socialinio gyvenimo ypatumus, bendrus ar panašius lietuvių ir anglų kalboms.
  4. Tik lietuvių kalbos pasaulėvaizdžiui būdinga šių konceptų kalbinė raiška:
    - DAIKTAS YRA ŠVIESOS ŠALTINIS ;
    - ŠVIESA YRA AUDEKLAS;
    - Abstraktai SUGRĮŽIMAS, PAVIEŠĖJIMAS, ATOMAZGA lietuvių kalboje pavadinami *šviesiais*.
    - *Šviesūs* gali būti konkretūs objektai ŽVILGSNIS, VEIDAS, AKYS, ŽMOGUS.
    - PROTAS YRA ŠVIESA realizacija, kuomet šviesos metafora pasitelkiama apibūdinti protingą, išprususį žmogų.
  5. Lietuvių ir anglų kalboms būdingas *žalios šviesos* simbolis, simbolinis pasakymas *šviesa tunelio gale, Dievo – šviesos* ar *žmogaus - šviesos* simbolinis sutapatinimas.
  6. Tik anglų kalbai būdinga ir kalbos pasaulėvaizdyje atsispindinti *šviesos* realizacija *the red light* (raudonieji žibintai) simbolinis pavartojimas. Taip pat anglų kalboje ypač dažnai vartojama *naujos/teigiamos/neigiamos/blogos šviesos* simbolinė išraiška.

Šviesos konceptų suvokimas lietuvių ir anglų kalbose yra panašus. Abiejų nagrinėtų kalbų pasaulėvaizdyje konceptų turinys dažniausiai yra analogiškas arba labai artimas, bet retesnės vartosenos junginiai gali skirtis, būti būdingi vienai ar kitai kalbai. Tačiau galima daryti išvadą, jog *šviesa* abiejose kalbose suvokiama labai panašiai.

PRIEDAI

Šviesa –

1. Dienos būvis, šviesioji paros dalis: *Darbus baigėm dar su šviesa.*
2. Kokio nors natūralaus ar dirbtinio šviesulio skleidžiami ar atspindimi spinduliai, veikiantys akis ir darantys pasaulį matomą: *Visur buvo tamsu, tik pro raktą skylutę sklido blanki šviesa.*
3. Šviečiamasis prietaisas (lempa, žiburys, žibintas, žvakė, elektros lemputė ir pan.): *Kad jau neskaitai, išjunk šviesą.*
4. Žaltvykslė, klystžvakė: *Jeį apie namus kam pasimirus šviesos vaikšto – maldų prašo.*
5. Regėjimas: *Silpnos mano akys, maža mano šviesa. Jau nekokias šviesas turiu – skaityt jau nesumatau.*
6. Rentgenas (šnek.) : *Rytoj mane statys ant šviesos, gal ką ras?*
7. Švietimas, mokslas, kultūra: *Mokslas privalo ne pelnų, bet šviesą žmogui teikti.*
8. Dalyko aiškumas, išaiškinimas, teisingas supratimas: *Mokslas teikia žmonėms šviesą. Iškelus jo slaptus darbelius dienos švieson, greit paaiškėjo, kieno čia kaltės būta.*
9. Džiaugsmas, linksmumas, gerumas: *Papuolė toks vyras, kad šviesos maža mačiau. Iš jos akių sklido tokia šviesa.*
10. Teismas, teismo posėdis: *Turėsi stot į šviesą, va tada viskas ir išaiškės.*
11. Tikėjimas, apšviečiantis protą, nurodantis tikrąją tiesą; asmuo, teikiantis tokį tikėjimą: *Aš pasaulio šviesa. Kas manim tikit, neliksit tamsybėse.*
12. Pasaulio (dienos) šviesą išvysti – gimti, būti išleistam: *Kūrinys išvysta dienos šviesą nacionalinės kalbos plotmėje ir priklauso nuo jos sandaros.*
13. Po savo šviesa – kur kam geriau: *Kožnas po savo šviesa bėga.*
14. Žalia šviesa – laisvas kelias: *Na, manau sau, dabar atsidarė visos žalios šviesos į ateitį.*

Šviesus, šviesi –

1. Kuris šviečia, apšviečia ką, yra apšviestas ko: *Nemačiau, kada saulutė šviesi patekėjo. Dangus jau visai šviesus.*
2. Kuris balto atspalvio, gymio: *Šviesių plaukų ir gražaus veido tai buvo mergiotė. Rūbai tokie šviesūs, dailiai pasirėdęs.*

3. Blizgus, spindus, šveitrus: *O man bepustant šviesų dalgelį aš pamačiau mergelę. Ar jau šviesūs kardai surūdijo?*
4. Kuris gerai mato: *Tu pažiūrėk, tavo akys šviesesnės, koks čia raštas atėjo?*
5. Skaidrus, tyras: *Dvi didelės šviesios ašaros išriedėjo jai iš akių.*
6. Tuščias: *Kluonai jau šviesūs, kaip iki naujo derliaus prabūsime?*
7. Kuris sveikai atrodo, žvalus, atsigavęs, pasitaisęs: *Kai pradėjo eit per žmones siūdama, geriau pavalgydavo, tokia šviesi iš veido pasidarė.*
8. Geras, gardus, skanus: *Kur šviesesnis kąsnelis, tai vis jam ir sūnui, o sau kaip yra, taip gerai.*
9. Aiškus ryškus, skardus: *Kai uždainuodavo savo šviesiu balsu, net širdis beklusant apsaldavo.*
10. Gebantis gerai galvoti, aiškus, blaivus: *Išsimiegok, pailsėk, ryte galva bus šviesesnė.*
11. Aiškus, tikras, neabejotinas, suprantamas: *Klausykime šviesaus jo įsakymo.*
12. Geras, lengvas, be rūpesčių, vargų: *Visą gyvenimą dirbo, šviesios dienos nematė.*
13. Apimtas džiaugsmo, geros nuotaikos, linksmas, džiugus, laimingas/ reiškiantis džiaugsmą, smagumą, giedras, malonus/ žadinantis gerą nuotaiką, džiaugsmą, džiuginantis: *Sugrįžęs iš šios medžioklės Jokūbas buvo visiškai kitoks: šviesus ir patenkintas/ Šviesūs skautūs atminimai saulėtosis praeities/ Jo širdis junta ateisiant šviesias ir džiaugsmingas permainas.*
14. Apsišvietęs, išprusęs, išsilavinęs, mokytas, kultūringas: *Juras, matydamas vaiko stropumą, žūtbūt norėjo jį padaryti jeigu ne inžinieriumi, tai nors šviesiu žmogumi.*
15. Kilnus, puikus, doras, taurus, orus, garbingas, didis, žymus: *Idealistinė šviesi asmenybė, kitaip jo nepavadinsi.*
16. Turintis tikėjimo šviesą: *Pasigendu pamoksluose šviesaus tavo žodžio ir atsidavimo Viešpačiui.*
17. Šventas: *Šviesiausioji Trejybe, amžina tau garbė.*
18. Kilnus, prakilnus, garbingas: *Aš lieku čia ir lauksiu, kol mane išklausysi, šviesiausias kunigaikšti.*

Šviesti, šviečia, švietė –

1. Skleisti (spinduliuoti ar atspindėti) šviesą, veikti kaip šviesos (spindulių) šaltiniui: *Mėnuo šviečia, bet nešildo. Pas Juozą dar žiburys šviečia, ilgai nemiega žmogus.*

2. Šviesos šaltiniui veikti į ką spinduliais, teikti kam šviesumo, daryti, kad kam būtų šviesu, žibinti: *Katrą vaiką naktį pilnatis per langą nušviečia, tas per miegus vaikšto. Pašviesk man čia arčiau, tamsu, nesimato nieko.*
3. Giedrytis: *Jau iš vakarų pusės šviečia, gal nustos lijė? Pro debesis dangus jau šviečiasi, ilgai nebelis.*
4. Švisti, aušti: *Per naktį kulia, o kai rytas jau šviečiasi – eina namo. Jau šviečiasi, reik kelt pečių kurt.*
5. Veikti šviesa darant nuotrauką, eksponuoti: *Matyt, per daug apšvietė, tai vaizdas nuotraukoj kaip išplaukęs.*
6. Tirti spinduliais, pvz., rentgenu: *Švietė galvą, sakė, nieko nerado.*
7. Leisti kiaurai šviesą, būti permatomam, išretėjusiam, išskidusiam, kiauram: *Jau seniai reikia naujo stogo – visas kiaurai šviečia. Alkūnės švarkelio išdilusios, kone visai šviečia. Antai pro šakas ir palaukė šviečia.*
8. Pajėgti matyti, regėti: *Protas dar veikia, tik kad akys menkai bešviečia. Nevienodai, matyt, akys šviečia, kožnas savaip mato.*
9. Rodytis, atrodyti: *Kaip jam galvoj švietė, taip anas ir padarė. Jam taip protas šviečia, motin, nieko nepadarysi.*
10. Mokyti, ugdyti, prusinti: *Jis greitai pastebėjo Stepono pranašumą, tad noromis jį švietė ir davinėjo tai šį, tai tą pasiskaityti. Imsimės politiškai šviesti mases.*
11. Būti ryškiai matomam, kam šviesiam, spalvingam, spindinčiam, švytinčiam: *Jam žandeliai raudoni iš tolo šviečia. Tavo velėti rūbai tai jau iš tolo šviesdavo. Šviečia grikių lopinėlis lyg paklodė pagiry.*
12. Atspindėti: *Kad nublizginta – net veidą šviečia. Pasilenkė - šuliny atsišvietė ir jos, ir Tado veidai.*
13. Išreikšti kokį šviesų jausmą, nusiteikimą (ppr. Apie akis, veidą); būti matomam (veide) kokio šviesaus jausmo pasireiškimui: *Jo akys, jausmo pilnos, švietė džiaugsmu neapsakomu. Veidai švietė dangiška gražybe, o iš viso stuomens plaukė angelo saldybės.*
14. Puošti: *Kur jau eisi, kad čia taip pustaisi, švietiesi? Jau kad puošė, kad švietė savo dukteris.*
15. Būti, laikytis, gyvuoti: *Ilgai nešviesi ir mieste, suras tave ir ten. Kažin, kap jiems tuose užsieniuose šviečiasi.*

16. Šveisti, trinti, blizginti: *Petronė murzina, purvina, pasikaišiusi, atsiraičiusi, bešviečianti virtuvės grindis. Suolus, staktas, palanges – viską šepėčiu nušvietusi, net balta.*

17. Mušti: *Kad švietė šluotos kotu į galvą. Jau tave nušvietė pančiu.*

<http://www.lkz.lt> LKŽ lietuvių kalbos žodynas

light

1 NATURAL/ARTIFICIAL LIGHT

a) [uncountable] the energy from the sun, a flame, a lamp etc that allows you to see things:

The morning light came streaming in through the windows.

She opened the curtains to let in the light.

It was late afternoon and the light was beginning to fade.

in/by the light of something

Everything looked grey in the dim light of the oil lamp.

We sat and talked by the light of the fire.

in/into the light

The man moved forward into the light.

good/strong/bright light

We'll need good light if we want to take the photographs outside.

poor/dim/fading light

In the fading light she could just make out the shape of a tractor.

soft/warm light

The valley was bathed in the soft light of dawn.

cold/harsh light

the cold, harsh light of a winter afternoon

blinding/dazzling light (=extremely bright light)

We saw a sudden flash of blinding light.

a beam/ray/shaft of light (=a thin line of light)

The clouds parted and a beam of light fell on the field.

b) [countable] a particular type of light, with its own particular colour, level of brightness etc:

The colours look different in different lights.

2 LAMP/ELECTRIC LIGHT ETC

[countable]

a) an electric light:

Ahead of us we could see the lights of the city.

We're having a mixture of wall lights and ceiling lights in different parts of the house.

turn/switch/put on a light

I switched on the light in the bedroom.

turn/switch/put off a light

Don't forget to switch the lights off when you go out.

turn/switch/put out a light

Can you turn the light out downstairs?

a light is/comes/goes on

The lights in the office were still on.

The street lights were just beginning to come on.

He left a light on in the kitchen.

a light is off/out

Make sure all the lights are off when you leave.

*Suddenly all the **lights** in the house **went out**.*

*Can you **turn the light down** (=make it less bright) a bit?*

the bright lights

at **BRIGHT (13)**

b) something such as a lamp that you can carry to give you light:

Shine a light over here, will you?

TRAFFIC CONTROL

[countable usually plural] one of a set of red, green, and yellow lights used for controlling traffic [= traffic lights]:

We waited for the lights to change.

Eventually the lights turned green.

The driver had failed to stop at a red light.

4 ON A VEHICLE

[countable usually plural] one of the lights on a car, bicycle etc that help you to see at night:

He was dazzled by the lights of oncoming traffic.

You've left your lights on.

5 first light

literary the first light that appears in the morning sky:

We set out at first light the next day.

6 be/stand in somebody's light

to prevent someone from getting all the light they need to see or do something:

Could you move to the left a little - you're standing in my light.

7 a light

a match or something else to light a cigarette:

Have you got a light, please?

8 IN SOMEBODY'S EYES

[singular] *literary* an expression in someone's eyes that shows an emotion or intention

[= gleam]:

There was a murderous light in his eyes.

9 set light to something

to make something start burning:

The candle fell over and set light to the barn.

10 come to light, be brought to light

if new information comes to light, it becomes known:

This evidence did not come to light until after the trial.

The mistake was only brought to light some years later.

11 throw/shed/cast light on something

to provide new information that makes a difficult subject or problem easier to understand:

Melanie was able to shed some light on the situation.

These discoveries may throw new light on the origins of the universe.

12 in the light of something

British English **in light of something** *American English* if you do or decide something in the light of something else, you do it after considering that thing:

In light of this tragic event, we have cancelled the 4th of July celebrations.

13 in a new/different/bad etc light

if someone or something is seen or shown in a particular light, people can see that particular part of their character:

*I suddenly saw my father in a new light.
This incident will put the company in a very bad light.*

14 see the light

a) to suddenly understand something:

At last doctors have seen the light!

b) to begin to believe in a religion very strongly

15 see the light (of day)

a) if an object sees the light of day, it is taken from the place where it has been hidden, and becomes publicly known:

Some of these documents will probably never see the light of day.

b) if a law, decision etc sees the light of day, it comes into existence for the first time

16 light at the end of the tunnel

something that gives you hope for the future after a long and difficult period:

It's been a hard few months, but we're finally beginning to see the light at the end of the tunnel.

17 have your name in lights

informal to be successful and famous in theatre or films

18 go/be out like a light

informal to go to sleep very quickly because you are very tired:

I went straight to bed and went out like a light.

19 a leading light in/of something

informal someone who is important in a particular organization:

She's one of the leading lights of the local dramatic society.

20 the light of somebody's life

the person that someone loves more than anyone else:

Her son was the light of her life.

light comparative **lighter**, superlative **lightest**

1 COLOUR

a light colour is pale and not dark:

You look nice in light colours.

light blue/green/grey etc

She had blue eyes and light brown hair.

I wanted a lighter yellow paint for the walls.

2 DAYLIGHT

it is/gets light

if it is light, there is the natural light of day [$\neq$ dark]:

We'll keep on looking while it's still light.

*It was seven o'clock and just starting to **get light**.*

3 ROOMS

a room that is light has plenty of light in it, especially from the sun [$\neq$ dark]:

The kitchen was light and spacious.

The office was a big light room at the back of the house.

4 NOT HEAVY

not very heavy:

You can carry this bag - it's fairly light.

You should wear light, comfortable shoes.

The truck was quite light and easy to drive.

*She was **as light as a feather** (=very light) to carry.*

LIGHTEN, LIGHTWEIGHT²

5 NOT GREAT

if something is light, there is not very much of it or it is not very great [$\neq$ heavy]:

Traffic is lighter before 8 a.m.

A light rain began to fall.

She was wearing only light make-up.

People who have suffered only light exposure to radiation.

6 CLOTHES

light clothes are thin and not very warm:

She took a light sweater in case the evening was cool.

A light summer coat.

7 WIND

a light wind is blowing without much force [$\neq$ strong]:

Leaves were blowing about in the light wind.

There was a light easterly breeze.

8 SOUND

a light sound is very quiet [$\neq$ loud]:

There was a light tap at the door.

Her voice was light and pleasant.

9 TOUCH

a light touch is gentle and soft:

She gave him a light kiss on the cheek.

He felt a light tap on his shoulder.

10 WORK/EXERCISE

light work is not hard or tiring:

I found him some light work to do.

She only has a few light duties around the house.

The doctor has advised me to take regular light exercise.

11 FOOD

a) food or drink that is light either does not have a strong taste or does not make you feel full very quickly, for example because it does not contain very much fat, sugar, or alcohol [$\neq$ rich]:

*We had a light white wine with the fish.
a light, refreshing dessert
a new light cheese spread with virtually no fat*

b) a light meal is a small meal [≠ big]:

I had a light lunch in town.

a delicious light snack

c) food that is light contains a lot of air:

a type of light, sweet bread

Beat the mixture until it is light and fluffy.

12 PUNISHMENT

a light punishment is not very severe [≠ harsh]:

a fairly light sentence

13 a light smoker/drinker/eater etc

Someone who does not smoke etc very much.

14 light sleep/doze

a sleep from which you wake up easily:

I fell into a light sleep.

15 a light sleeper

someone who wakes up easily if there is any noise etc:

She's quite a light sleeper.

16 NOT SERIOUS

not serious in meaning, style, or manner, and only intended to entertain people:

His speech gradually became lighter in tone.

an evening of light music

*It's a really good book if you want a bit of **light reading**.*

The show looks at some of the lighter moments from the world of politics.

17 light relief

something that is pleasant and amusing after something sad or serious:

I'm glad you've arrived - we could all do with a little light relief!

18 make light of something

to joke about something or treat it as not being very serious, especially when it is important:

She tried to make light of the situation, but I could tell that she was worried.

19 on a lighter note/in a lighter vein

used when you are going to say something less sad or serious:

On a lighter note, the concert raised over £300 for school funds.

20 make light work of something

to do something or deal with something quickly and easily:

A freezer and microwave oven can make light work of cooking.

21 be light on your feet

to be able to move quickly and gracefully:

She's very agile and light on her feet.

22 a light heart

literary someone who has a light heart feels happy and not worried:

I set off for work with a light heart.

LIGHT-HEARTED

23 SOIL

light soil is easy to break into small pieces [$\neq$ heavy]:

Carrots grow well in light soils.

—**lightness** *noun* [uncountable]

a lightness of touch

light *past tense and past participle* **lit** or **lighted**

1 [intransitive and transitive] to start to burn, or to make something start to burn:

He stopped to light a cigarette.

I lit the fire and poured a drink.

I couldn't get the candles to light.

2 [transitive usually passive] to provide light for a place:

The room was lit by one large, central light.

*The porch is always **well lit** at night.*

*The kitchen was warm and **brightly lit**.*

*a **poorly lit** car park*

3 light the/somebody's way

to provide light for someone while they are going somewhere:

We had only a few torches between us to light the way.

light on/upon something

phrasal verb

1 to notice or find something by chance:

His eye lit on a ruby ring.

I thought I might have lit upon an ancient manuscript.

2 if a bird or insect lights on something, it stops flying and stands on it

light out

phrasal verb

to run away, especially because you are afraid

light up

phrasal verb

1 light something ↔ up

to give light to a place or to shine light on something:

The flames lit up the sky.

The fountain is lit up at night.

2 to become bright with light or colour:

At night the harbour lights up.

As the screen lit up, he typed in his password.

3 a) if someone's face or eyes light up, they show pleasure, excitement etc

light up with

His eyes lit up with laughter.

Her face lit up with pleasure.

b) light something ↔ up

to make someone's face or eyes show pleasure or excitement:

Suddenly a smile lit up her face.

A mischievous gleam lit up her eyes.

4 informal to light a cigarette:

I watched Paul light up again.

<http://www.ldoceonline.com/dictionary/> Longman Dictionary of Contemporary English

LITERATŪRA

1. Becker 1995 - Becker U. Simbolių žodynas. Vilnius, Vaga.
2. Biedermann 2002 – Biedermann H. Naujasis simbolių žodynas. Vilnius, Mintis.
3. Chrolenko 2005 – Хроленко А. Основы лингвокультурологии. Москва.
4. Cibulskienė 2005 – Cibulskienė J. Konceptualioji kelio metafora Lietuvos rinkimų diskurse. Kalbotyra LIV(1), 51 – 64.
5. Cruse 2004 – Cruse A. Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics. Oxford University Press.
6. Dilasser 1999 – Dillaser M.. The Symbols of the Church. Collegeville. MN: Liturgical Press.
7. Ferber 2004 - Ferber M. Literatūros simbolių žodynas. Vertė Laimantas Jonušys. V.: Mintis.
8. Frumkina, 1992 – Фрумкина Р.М. Концептуальный анализ с точки зрения лингвиста и психолога (концепт, категория, прототип). – Научно-техническая информация.
9. Gudavičius 1992 - Gudavičius A. Kalbos tautiškumas // Gimtoji kalba. - 1992, Nr. 6.
10. Gudavičius 2000 – Gudavičius A. Etnolingvistika. Šiauliai.
11. Gudavičius 2004 - Гудавичюс А. Аксиологическая ценность метафоры. // Etnolingwystika (16). Liublin, 2004, 191–199.
12. Gudavičius 2007 – Gudavičius A. Gretinamoji semantika. Šiauliai.
13. Gudavičius 2007 – Gudavičius A. Žodžio reikšmės definicijos prototipinis aspektas. Leksikografijos ir leksikologijos problemos. Vilnius. [žiūrėta 2009-01-09].
Prieiga internete http://www.lki.lt/php/files/Visos_tezes.pdf
14. Jakaitienė 1988 – Jakaitienė E. Leksinė semantika. Vilnius.
15. Jakaitienė 2005 – Jakaitienė E. Leksikografija. Vilnius.
16. Kovesces 2000 – Kövesces Z. Metaphor and Emotion. Language, Culture and Body in Human Feeling. Cambridge.
17. Karasikas 2005 - Карасик В. И. Этноспецифические концепты. // Иная ментальность. Москва.
18. Lakoff 1987 – Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things. Chicago.

19. Lakoff 1992 – Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor. [žiūrėta 2009-01-09] prieiga internete <http://terpconnect.umd.edu/~israel/lakoff-ConTheorMetaphor.pdf>
20. Lakoff, Johnson 1999 – Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago.
21. Lassan 2002 – Лассан Э. Надежда: семантический и концептуальный анализ. *Respectus Philologicus* 2 (7), 28 – 47.
22. Macijauskaitė 2000 - Macijauskaitė I. Dvi antonimų poros: mirtis–gimimas, mirtis–gyvenimas. *Darbai ir Dienos*, 2000, Nr. 24, p. 121–142.
23. Marcinkevičienė 1999 – Marcinkevičienė R. Atminties labirintuose. // *Darbai ir dienos*, 1999, t. 10(19), p. 109 – 123.
24. Marcinkevičienė 2008 - Marcinkevičienė R. Atminties labirintuose. Kognityvinės ir tekstynų lingvistikos sąveika. [žiūrėta 2008 – 12 – 14] Prieiga internete <http://donelaitis.vdu.lt/publikacijos/metafora.pdf>
25. Maslova 2001 - Маслова В. А. Лингвокультурология. Москва.
26. Maslova 2004 - Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: Учебное пособие. Москва.
27. Papaurėlytė 2002 – Papaurėlytė S. Liūdesio konceptualizavimas lietuvių kalboje. *KalbotyraLI* (1), 123 – 133.
28. Papaurėlytė–Klovienė 2004 - Papaurėlytė–Klovienė S. Liūdesio konceptas lietuvių ir rusų kalbose: daktaro disertacija. Šiaulių universitetas. Šiauliai.
29. Papaurėlytė–Klovienė 2007 - Papaurėlytė–Klovienė S. Lingvistinės kultūrologijos bruožai. Šiauliai.
30. Sternin 1998 – Стернин И.А. Национальная специфика мышления и проблема лакунарности. – Связи языковых единиц в системе и реализации: Межвузовский сборник научных трудов. Тамбов.
31. Porova, Sternin 1999 – Попова З. Д., Стернин И. А. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях. Воронеж.
32. Porova, Sternin 2001 – Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж.
33. Porova, Sternin 2006 – Попова З. Д., Стернин И. А. Семантико – когнитивное направление в российской лингвистике. *Respectus Philologicus* 10 (15), 43 – 51.

34. Rosch, Lloyd 1978 – Rosch E., Lloyd Barbara B. Principles of Categorization. [žiūrėta 2009-02-12] Prieiga internete
<http://psychology.concordia.ca/fac/deAlmeida/UFPB/Rosch-1978-principles-of-categorization.pdf>
35. Samigulina 2007 – Самигулина А. С. Когнитивная лингвистика и семиотика. Вопросы языкознания. Nr. 3, 11- 15.
36. Šafikov 2007 - Шафиков С. Г. Категории и концепты в лингвистике. Вопросы языкознания. Nr. 2, 3 – 17.
37. Taylor 1995 – Taylor John R. Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory. Oxford. Second Edition.
38. Ter-Minasova 2004 – Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва.
39. Toleikienė 2004 - Toleikienė R. Siela ir protas lietuvių ir vokiečių kalbose. Daktaro disertacijos santrauka. Šiauliai.
40. Toleikienė R. Vilties samprata lietuvių ir vokiečių kalbų pasaulėvaizdžiuose: konceptualiųjų metaforų analizė 140-141 [žiūrėta 2010-04-08] Prieiga internete
www.su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/filologija/2008_13/toleikiene.pdf
41. Vaitkevičiūtė 2002 - Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius.
42. Vežbicka 1996 – Вежбитская А. Язык. Культура. Познание. Москва.
43. Vorkačov 2004 – Воркачѳв С. Г. Культурный концепт и знание. Труды Кубанского государственного технологического университета. Сер. Гуманитарные науки. Т. 17 вып. 2. Краснодар, 268 – 276.

ŠALTINIAI

1. *British National Corpus* – prieiga internete <http://sara.natcorp.ox.ac.uk>
2. *Collins English Dictionary*, Glasgow, 2003
3. *Compact Oxford English Dictionary online*, prieiga internete www.askoxford.com
4. *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas* – prieiga internete <http://donelaitis.vdu.lt/>
5. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* - prieiga internete www.lki.lt/dlkz/
6. *Longman Dictionary of Contemporary English*, prieiga internete <http://www.ldoceonline.com/dictionary/>
7. *LKŽ - Lietuvių kalbos žodynas*, prieiga internete <http://www.lkz.lt>
8. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, Oxford University Press, 2006
9. *TŽŽ – Tarptautinių žodžių žodynas*, prieiga internete <http://terminu.zodynas.info>

SUMMARY

The present master's thesis “*Light in the Lithuanian/English View of the World*” focuses on the analysis of theoretical issues of the term *concept*, its national specifics, principles of *light* concept analysis in the theoretical part of the work and the empirical part focuses on the investigation of concepts of *light* in Lithuanian and English languages.

The research materials are the Corpus of Lithuanian language – Donelaitis and the corpus of English language - British National Corpus. 1000 Lithuanian sentences and 1000 English sentences from the literature/fiction section were taken having the hypothesis that literature can reflect the peculiarities of the languages the best. The data of analysis of the concept *light* in both languages showed that prototypically *light* is understood in the same way in Lithuanian and English languages. The attention was paid to some more similarities of the prototypical meaning, like the colour of the *light* and its positive and negative descriptions. But it also revealed a great number of cases when the term *light* is used metaphorically. The analysis has revealed the importance of the symbolic meaning of the concept *light* as well.

In Lithuanian language the concept of *light* is usually realized as the objects of a light source: FACE IS THE SOURCE OF LIGHT, EYES ARE THE SOURCE OF LIGHT, LIGHT IS THE ACTIVITY, LIGHT IS LIQUID, LIGHT IS A THING, THE TRUTH IS LIGHT, LOVE IS LIGHT, THE DEATH IS LIGHT. In English language the concept of *light* can be LIGHT IS A LIVING BEING, LIGHT IS THE FORCE, LIGHT IS A COLOR, FACE IS LIGHT, THE TRUTH IS LIGHT. The concept of *light* also includes characteristics of symbolic meanings for both languages such as “the green light” symbol, symbolic expression “light at the end of the tunnel”, GOD IS LIGHT, A MAN IS LIGHT symbolic identification. But only English language in its view of the world contains the symbolic usage of *the red light*. Also in English language a symbolic expression of *new/positive/negative/bad light* is often used.

However, it can be concluded that the *light* in both languages is perceived in a similar manner.

ANOTACIJA

Kalbos pasaulėvaizdžiu vadinamas pasaulio suvokimas, t.y. subjektyvi objektyviosios realybės daiktų bei reiškinių samprata. Remiantis ta medžiaga, kurią pateikia kalba, galima rekonstruoti kalboje užfiksuotą pasaulio vaizdą. Kiekviena kalba turi tik jai būdingą pasaulėvaizdį, mąstymo ir kalbos strategijas, todėl šiame darbe yra bandoma plačiau panagrinėti koncepto *šviesa* raišką lietuvių ir anglų kalbose, atrasti panašumų ir skirtumų šių kalbų pasaulėvaizdyje.

Darbo objektu pasirinkti daiktavardis *šviesa*, veiksmažodis *šviesti* ir būdvardžiai *šviesus*, *šviesi*. Išanalizavus tekstyno medžiagą nustatyta, jog prototipinės šviesos koncepto reikšmės (*šviesa* – dienos būvis, šviesioji paros dalis; kokio nors natūralaus ar dirbtinio šviesulio skleidžiami ar atspindimi spinduliai, veikiantys akis ir darantys pasaulį matomą; šviečiamasis prietaisas (lempa, žiburys, žibintas, žvakė, elektros lemputė ir pan.) yra panašios abiejose kalbose. Kadangi darbo tikslas buvo išskirti skirtingas ir bendras *šviesos* metaforines ir simbolines reikšmes, būdingas lietuvių ir anglų kalbos pasaulėvaizdžiui, tekstyno medžiagos analizė parodė, kad lietuvių kalboje koncepto *šviesa* metaforinės reikšmės gali būti realizuojamos kaip tikslo arba kaip ištakos sfera.

Lietuvių kalboje konceptas *šviesa* dažniausiai realizuojamas kaip DAIKTAS YRA ŠVIESOS ŠALTINIS, VEIDAS YRA ŠVIESOS ŠALTINIS, AKYS YRA ŠVIESOS ŠALTINIS, ŠVIESA YRA VEIKLA, ŠVIESA YRA SKYSTIS, ŠVIESA YRA DAIKTAS, TIESA YRA ŠVIESA, MEILĖ YRA ŠVIESA, MIRTIS YRA ŠVIESA, nors kai kurių pastarųjų konceptų realizacija galima ir anglų kalboje. Anglų kalbai būdingiausia koncepto *šviesa* metaforinio perkėlimo sfera būtų ŠVIESA YRA GYVAS DAIKTAS, ŠVIESA YRA JĖGA, ŠVIESA YRA SPALVA, VEIDAS YRA ŠVIESA, TIESA YRA ŠVIESA. Lietuvių ir anglų kalboms būdingas *žalios šviesos* simbolis, simbolinis pasakymas *šviesa tunelio gale, Dievo – šviesos* ar *žmogaus - šviesos* simbolinis sutapatinimas. Tik anglų kalbai būdingas *the red light* (raudonieji žibintai) simbolinis pavartojimas. Taip pat anglų kalboje ypač dažnai vartojama *naujos/teigiamos/neigiamos/blogos šviesos* simbolinė išraiška.

Atlikus tekstynuose rastų pavyzdžių analizę nustatyta, kad *šviesos* konceptų suvokimas nagrinėtų kalbų pasaulėvaizdyje dažniausiai yra analogiškas arba labai artimas, bet retesnės

vartosenos junginiai gali skirtis, būti būdingi vienai ar kitai kalbai. Tačiau galima daryti išvadą, jog *šviesa* abiejose kalbose suvokiama labai panašiai.